

Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor?

Doç. Dr. Abuzer PINAR

Kasım 2004

İçindekiler

Önsöz.....	2
Özgeçmiş.....	3
Özet Sonuçlar ve Politika Önerileri.....	4
Summary and Policy Recommendations.....	10
1. Giriş.....	15
2. Veri ve Yöntem.....	18
3. Vergileri Kim Ödüyor?.....	26
4. Harcamalardan Kimler Yararlanıyor?.....	38
5. Bölgesel Gelir Dağılımı.....	49
6. Net Mali Yansıma.....	55
7. Vergi ve Harcamalara İlişkin Bazı Senaryolar.....	60
8. Sonuç ve Politika Önerileri.....	63
Kaynaklar.....	67
Ekler.....	68

Önsöz

Bu çalışma, değişik toplumsal kesimlerin kamu ile ilişkilerinin net fayda/maliyetinin ortaya çıkarılması suretiyle, vatandaşın ödediği vergi ve aldığı hizmet konusunda karşılaştırma yapabilmesi ve kamu kaynaklarının demokratik denetimine katkıda bulunması için gerekli ortamın oluşturulması amacını taşımaktadır. Her yıl bütçe tartışmaları gündemi önemli ölçüde meşgul ettiği halde mevcut istatistiklerin yeterli bilgiyi üretememesi nedeniyle vergi ve kamu harcamalarına ilişkin tartışmalar, özellikle vatandaş ilgilendiren yönüyle sağlıklı yapılamamaktadır. Bu tartışmalara bir katkı yapmak amacıyla bu araştırma, vatandaşın ne kadar vergi ödediğini ve bunun karşılığında kamu hizmetlerinden ne kadar yararlandığını ampirik olarak test etmeye çalışmaktadır.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1994 ve 2002 yıllarında gerçekleştirilen Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi verileri ile yapılan çalışmada Net Mali Yansıma Analizi yöntemi kullanılmıştır. Gelir dağılımı araştırmalarında kullanılan %20'lik dilimler itibariyle hanehalkının ödediği vergiler ve yararlandığı kamu harcamaları hesaplanarak, her dilimin kamu bütçesinden elde ettiği net fayda/maliyet saptanmaya çalışılmıştır. Güncel tartışmalara bir katkı amacını taşıyan bu araştırma, üniversitelerde okutulan kamu maliyesi ve maliye politikası derslerinde de yardımcı olabilecek nitelikte bilgiler içermektedir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesi için kaynak sağlayan Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) ve veri temininde yardımcı olan Devlet İstatistik Enstitüsü'ne teşekkür ederim. Her araştırmada olduğu gibi bu araştırma da, yazarı dışında bir çok insanın emeğini içermektedir. Projenin asistanlığını yapan Özlem Albayrak ve Yiğit Karahanoğulları'na, başta Ferhat Emil ve Zafer Yükseler olmak üzere proje danışma kurulu üyelerine ve TESEV yönetimine yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Hataların sorumluluğu bana aittir.

Ankara, Kasım 2004

Abuzer PINAR

Doç.Dr.Abuzer Pınar

1967 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümünden 1990 yılında mezun oldu. Aynı bölümde 1991 yılında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1994 yılında Leicester Üniversitesi Ekonomi Bölümünden yüksek lisans ve 1998 yılında Nottingham Üniversitesi Ekonomi Bölümünden Doktora derecesi aldı. 2003 yılında Doçentlik derecesi alan Pınar, halen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

ÖZET SONUÇLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Kamu Ekonomisi literatüründe kamu müdahalesinin iki durumda kaçınılmaz olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan birisi kamu malları, dışsallıklar, malumat yetersizliği ve rekabet eksikliği gibi nedenlerle ortaya çıkan piyasa başarısızlığı; diğeri ise piyasa koşullarında kabul edilemez bir gelir dağılımının ortaya çıkmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ise özellikle son yıllarda yaşanan krizler sonrasında önerilen ekonomik programların önemli bir ayağı kamu harcamalarının azaltılması ve vergilerin artırılması olmuştur. Türkiye bunun tipik bir örneğidir. Bu programların toplumun değişik kesimlerinin yüklendiği vergi ve yararlandıkları kamu hizmetleri açısından önemli sonuçları vardır. Bu konuda özellikle son yıllarda ciddi tartışmalar gündeme gelmiştir; bir yandan yoksul kesimin korunması gerektiğine dair görüşler güç kazanırken, diğeri yandan toplumun küçümsenmeyecek bir kesiminin kamu hizmetlerinden yararlandığı halde vergi ödemediği öne sürülmüştür. Bu tartışmaların önemli bir eksikliği kamu bütçesinin toplumun değişik kesimlerine nasıl yansıdığına ilişkin bilgidir. **Bu çalışma Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1994 ve 2002 yıllarında yapılan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları anketlerinden yararlanarak Türkiye’de vergi ve harcamaların değişik kesimlere nasıl yansıdığını analiz etmeyi amaçlamaktadır.**

Vergilerin önemli bir bölümünü oluşturan Gelir Vergisi ve Katma Değer Vergisi (KDV) açısından bakıldığında, gelir vergisi genellikle artan oranlı bir tarife ile tahsil edilmektedir. Düşük gelir grupları daha az vergi öderken, gelir düzeyi yükseldikçe daha yüksek oranda vergi ödendiğinden, vergi sonrası gelirin düşük gelir grupları lehine düzelmesi beklenir. Katma değer vergisi ise standart oran açısından düşünüldüğünde, düşük gelirli kesimler gelirlerinin tamamına yakını harcadıklarından, bu kesim aleyhine gelir dağılımını bozabilir. Ancak bu tür bir sonuç göz önüne alınarak KDV oranlarında farklılaşmaya gidilmekte ve temel ihtiyaç maddelerinden lüks mallara doğru bir derecelendirilme yapılarak muhtemel bir gelir dağılımını bozucu etkisi önlenmeye çalışılmaktadır. Son yıllarda Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ile yapılan düzenlemeler dolaylı vergilerin adaletsiz etkisini daha da artıracak niteliktedir. Harcamalar ise eğitim, sağlık, altyapı ve genel kamu hizmetleri kalemleri göz önüne alındığında vatandaşlara çok değişik ölçüde yansıyabilmektedir. Okul çağında çocuğu olan aileler eğitim hizmetinden daha çok

yararlanırken, sağlık hizmetlerinden yararlanma hanehalkının herhangi bir sağlık sigortası kapsamında olup olmaması ve demografik yapısına göre değişmektedir. Altyapı ve genel kamu hizmetlerinden yararlanma ise oturlan semt/mahalle'nin özellikleri, kırsal-kentsel ortam ve gelir düzeyine göre değişik biçimlerde yansıyabilmektedir.

Vergiler açısından elde edilen sonuçlara göre düşünüldüğünde, gelir vergisinin mevcut hali ile uygulanması halinde gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine düzelttiği görülmektedir. Ancak bu düzeltme yoksul kesimlerden çok orta ve orta altı gelir gruplarına yansımaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi yoksul kesimin büyük ölçüde işsiz fertlerden oluşması, yada geçici işlerde çalışıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bir diğer sorun ise kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdir. Gelir vergisinin artan oranlı yapısı ancak gelirin tümünün beyan edilmesi halinde beklenen sonucu verebilecektir. Elde edilen bulgular orta ve yüksek gelir gruplarında da dikkate değer bir kayıtdışılık olduğunu göstermektedir. KDV'ye ilişkin hesaplamalar, bu verginin gelir dağılımı üzerinde etkisiz, hatta küçük oranlarda da olsa düşük gelir aleyhine bir sonuç doğurduğunu ortaya çıkarmaktadır. Eğer verginin amacı kamu harcamalarının finansmanı ise, bu verginin amacına ulaştığı söylenebilir. Dolayısıyla vergi sadece mali amaçla alınmış olmaktadır. Ancak bu verginin gelir dağılımını düzeltme yönünde herhangi bir etkisinin olmadığı açıktır. Başlangıçta kabul edilebilir bir gelir dağılımı yapısının olmaması halinde bu ciddi bir sorundur. Akaryakıt tüketim vergisi araba sahipliği ile ortaya çıktığından, yüksek gelir gruplarına daha çok yük yarattığı savunulabilir. Toplamda buna benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Ancak araba sahipliği de başlangıç gelir dağılımına benzer bir yapı sergilediğinden gelir dağılımı üzerinde dikkate değer bir etki yaratmamaktadır. Motorlu taşıtlar vergisi de benzer bir yapı arz etmektedir.

Harcama yansımaları açısından bakıldığında, ilköğretim ve lise eğitime yönelik harcamaların bir ölçüde gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine düzelttiği görülmektedir. Bunun bir nedeni düşük gelir gruplarının ortalama gelirinin öğrenci başına yapılan eğitim harcamasına göre düşük olmasıdır. Diğer önemli bir neden ise okul çağındaki çocuk sayısıdır. Daha ziyade personel harcaması olarak ortaya çıkan bu harcamaların refah etkisi eğitimin diğer koşullarından da etkilenen kalite sorununu

tartışmayı gerektirmektedir. Bu tür bir etki, özel eğitim harcamalarından yola çıkılarak hesaplandığında, dağılım etkisinin azaldığı görülmektedir. Bu ölçüt tartışmalı olmakla birlikte eğitim harcamaları kadar kalitesinin de tartışılması gerektiği açıktır. Daha doğrudan yapılacak anketlerle bu tür bir etkinin tartışılması daha doğru sonuçlar verebilecektir. Sağlık ise daha farklı bir manzara sergilemektedir. Genellikle yoksul kesimin bu hizmetten yararlanamadığı görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni yoksul kesimin aynı zamanda herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan destek alamamasıdır. Son yıllarda artan sayıda Yeşil Kart uygulaması bu sonucu bir ölçüde değiştirmiş ve düşük gelir gruplarının payını artırmış görünmektedir. Ancak bu Bağ-Kur, SSK ve Yeşil Kart sahiplerinin sağlık hizmetinden yararlanma açısından karşılaştıkları sorunlar da göz önüne alındığında, sağlık sigortası sisteminin bu açıdan gözden geçirilmesi gerektiği ortadadır. Eğitim ve sağlık hizmetleri sadece kişisel refah düzeyi açısından değil, kalkınma açısından da önem taşır. Eğitimli ve sağlıklı bir işgücünün verimliliği de yüksek olacak ve büyüme sürecine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla bu hizmetlere daha fazla kaynak ayrılması ve kalitesinin yükseltilmesi, kişisel refahın ötesinde gelişmekte olan ülkelerde kalkınma süreci açısından hayati öneme sahiptir. Genel kamu hizmetleri yararlanma açısından ölçümü en zor yapılabilecek olan kalemlerden birisidir. Genellikle gelirle doğru orantılı bir yararlanmanın ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu varsayım altında gelir dağılımı üzerindeki etkisi nötr olacaktır. Altyapı harcamaları ise konutun değeri ve kira bedeli esas alındığında gelir dağılımı üzerinde düşük gelirli gruplar lehine bir sonuç doğurmaktadır.

Sonuç olarak **reel harcamalar ve sosyal transferler açısından bütçenin etkisinin düşük gelir grupları lehine olduğu söylenebilir. Ancak** tartışmaya değer iki temel nokta vardır. Birincisi, **bütçe politikaları sonucunda ortaya çıkan yeniden dağılım üst gelir gruplarından net bir katkı ortaya çıkarmakla birlikte, bu katkıdan en düşük gelir gruplarının aldığı pay sınırlıdır.** En büyük pay orta gelir gruplarına gitmektedir. Diğer önemli bir nokta ise, özellikle bütçenin yarısına yakınına oluşturan faiz harcamalarının etkisidir. Bu transferlerin tamamına yakını üst gelir gruplarına yönelmektedir. Hanehalkı bazında yapılan bu tür çalışmalarda mali transferlerin etkisini ölçmek zor görünmektedir. Ancak menkul ve gayri menkul gelirlerinin gelir dilimlerine dağılımına bakıldığında çok çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden gelir vergisinin gelir dağılımı etkisi,

Türkiye'deki gelir dağılımı yapısı dikkate alınır, göz ardı edilebilecek kadar düşüktür. Harcamaların dağılım etkisi yüksek olmakla beraber, bu etkiyi yaratan harcamalar bütçenin sadece yarısını temsil etmektedir.

Kayıtdışı ekonomi ve vergi sistemindeki muhtemel bazı değişiklikler gözönüne alındığında ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır. Kayıtdışı çalışanların tümünün kayıt içinde olması halinde vergi gelirlerinde 1994 yılında %4.2'lik bir vergi artışı sağlanabilirdi. 2002 için benzeri bir hesap yapıldığında %18 civarında bir vergi geliri kaybı bulunmuştur. Bunun bir nedeni, ele alınan dönem içerisinde kayıtdışı çalışmanın artmış olmasıdır. Aile reisinin çalışma statüsü gözönüne alındığında, **kayıtdışı çalışanlar, toplam içerisinde 3 kattan daha fazla artmış görünmektedir. Bu vergilerin toplanması halinde gelir dağılımı üzerindeki etkisine bakıldığında, hemen hiçbir etki ortaya çıkmamıştır. Bunun temel nedeni, hemen tüm gelir gruplarında önemli oranlarda bir kayıtdışı çalışmanın gözlenmesidir.**

Belirli bir gelir düzeyi vergi dışı tutularak gelir vergisinin sabit bir oran üzerinden alınması son günlerde daha da yoğun tartışılmaya başlanmıştır. Ele alınan her iki yılda da kayıtlı kesimin vergi oranı %17 civarında hesaplanmıştır. Asgari ücretin vergi dışı tutularak gelirlerin kabaca %15'lik bir orandan vergilendirilmesi halinde 1994 yılı için gelir vergisinin yarı yarıya düştüğü gözlenmiştir. 2002 yılı için ise %25 civarında bir vergi kaybı ortaya çıkmıştır. Sabit oran %20 alındığında 1994 yılı için %25 civarında bir gelir kaybı ortaya çıkarken, 2002 yılında mevcut gelirler korunmuş olmaktadır. Bu farkın nedenlerinden birisi iki yıl arasındaki tarife farkıdır. 1994 yılında en düşük ve en yüksek marjinal vergi oranları 25-55 arası iken 2002 yılında 15-40 arasındadır. Bu oran düşüşün arz yönlü bir etki ile kayıtdışılığı azaltması beklenirdi. Öncelikle vergi kaybının tek başına vergi oranlarına bağlı olmadığı açıktır. Diğer yandan 2002 yılı, ciddi bir krizin hemen ertesi olduğu için, diğer ekonomik koşulların etkisinin baskın olduğu görülmektedir. Aynı yıl için kayıtdışı çalışanların kayıt içine alınmaları halinde ise %15'lik sabit bir gelir vergisi oranı vergi gelirlerinde %15 civarında bir artışa neden olmaktadır. Dolayısıyla kayıtdışı çalışmanın yüksek olması halinde vergi oranlarındaki değişiklikler ciddi katkılar sağlamayacaktır. Ancak bu oran düşüşlerinin kayıtdışılığı bir ölçüde azaltabileceği de gözardı edilmemelidir.

Eldeki veri ile yapılan hesaplamalardan, DİBS faizlerinin %10 gibi sabit bir oranla vergilendirilmesi halinde sağlanacak kamu geliri toplam vergi gelirleri içerisinde %9'a tekabül etmektedir. Bu durumda gelir dağılımı açısından orta gelir grupları etkilenmezken, üst gelir grubundan binde 2 civarındaki bir gelir alt gelir grubuna yansımaktadır. Ancak 2002 yılı hanehalkı verileri bono faizlerinden elde edilen gelirlerin 1994 yılına göre ciddi bir şekilde düştüğünü göstermektedir. Halbuki bu dönemde toplam kamu giderleri içerisinde faiz ödemeleri önemli ölçüde artmıştır. Bu açıklanmaya muhtaç bir tablodur.

Yukarıda özetle verilen sonuçlar ışığında politika önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gelir vergisi tarife yapısı itibariyle düşük gelir grupları lehine bir dağılım yaratacak niteliktedir. Ancak kayıtdışılık, menkul ve gayri menkul gelirlerinin vergilendirilmesine ilişkin mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan sorunlar bu etkiyi azaltmaktadır. Beklenen etkinin ortaya çıkması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ve kamu borçlanmasının azaltılmasına doğrudan bağlıdır.
- **Gelir vergisi konusundaki bu başarısızlık hükümetleri dolaylı vergilere yöneltmekte ve uygulamada gelir dağılımını bozucu bir etkiye sahip olan KDV türü vergilerin olumsuz etkisini artırmaktadır.** KDV oranlarının düşürülmesi bir öneri olarak tartışılabilir. Ancak gelir vergisindeki başarısızlık bu konuda herhangi bir adım atmayı engelleyecektir.
- Eğitim harcamaları düşük gelir grupları lehine bir sonuç yaratmakla birlikte, kamusal hizmetten yararlanma imkanları bu sonucu belirsiz hale getirmektedir. Fırsat eşitliği sadece bir hizmetin bütün kesimlere açık olması biçiminde algılanmamalıdır. Bu hizmetten yararlanmak için gerekli imkanların sağlanması gerekir. Bu açıdan burs benzeri olanakların genişletilmesi olumlu etkiler yaratabilir.
- Sağlık harcamaları potansiyel olarak gelir dağılımını düzeltici bir etkiye sahip görünmektedir. Ancak sosyal güvenlik şemsiyesinden yoksunluk ve kamu sağlık hizmetlerindeki dağınıklık dolayısıyla beklenen olumlu sonuçlar alınmamaktadır. Yoksul kesimi de içine alan kapsayıcı bir sağlık sigortası sisteminin oluşturularak

sağlık hizmetinden yararlanmaya ilişkin uygulama farklarının ortadan kaldırılması olumlu sonuçlar verecektir.

- Transfer harcamaları gelir dilimleri itibariyle ve kır-kent ortalamasında üst gelir grubu ve kent kesimi aleyhine bir sonuç veriyor görünmekle birlikte, alt gruplar itibariyle bakıldığında, orta ve orta üstü gelir grupları daha büyük yarar sağlamaktadırlar. **Faiz harcamalarının da etkisi düşünüldüğünde transfer harcamalarının gelir dağılımını bozucu etkisi daha da belirginleşmektedir. Özellikle yoksul kesim lehine bir sosyal yardım sisteminin oluşturulması kaçınılmaz görünmektedir.**
- Altyapı hizmetleri diğer kamu hizmetlerine ulaşımı da kolaylaştırdığından bu alanın genişletilmesi ve özellikle kırsal kesime daha fazla destek verilmesi gerekir. Özellikle yerel yönetimlerin gerekli yetki ve kaynaklarla donatılması önemli bir adım olabilir.

Summary and Policy Recommendations

Government intervention is regarded as unavoidable in two cases: One is the market failure due to public goods, externalities, incomplete information and lack of competition. The other is the unacceptable income distribution as a result of the market mechanism. Regarding the developing countries, **fiscal adjustment programs have been implemented particularly in recent decades and those programs have major components related to taxation and public spending.** Turkey is one of those countries faced sequential economic crises, and a major part of the policy advices includes public spending reduction and tax increase. Those applications have significant consequences for various segments of the society, in terms of the tax burdens they bear and public services they utilize. These issues have been subjects of high-tempered debates; some argues that the most vulnerable segments of the society ought to be protected, while some others claim that a huge number of free-riders exist, and they should pay for public services. An important shortcoming of these debates is the lack of information on the incidence of government budget. **This study analyses the impacts of government budget on various segments of the society in Turkey.** A fiscal incidence analysis has been applied to the household income and expenditures survey data of Turkey for 1994 and 2002.

The major components of government revenues are Income and Value-Added taxes (VAT). The former is mainly a progressive tax and it is expected to be pro-poor. The latter, on the other hand, is usually employed as a standard rate, which may result in a pro-rich redistribution. To prevent such an effect, some differential rates are applied to some goods, such as basic needs and luxury goods. Public spending on various services such as education, health, infrastructure and general government services reach to households in various amounts. Households with school-age children would benefit more of education spending, for instance, while the health insurance system and demographic structure of households may be important in utilizing health services.

The analysis of tax incidence shows that income tax results in a pro-lower incomes redistribution; however, the poorest get less than the middle income groups. One reason is that low income groups are mainly either unemployed or working in temporary

jobs. Another reason is the unrecorded economic activities. The progressivity of the income tax would work only if those activities are in ignorable amounts. The evidence shows that there are considerable amount of unrecorded workers in middle and high income groups. **VAT seems to be neutral across income groups, even works pro-rich in small amounts in some cases.** If the main aim is an impartial public finance, then the aim is accomplished. However, given the initial income distribution and increasing tendency of the indirect taxes, the sustainability of the existing picture is questionable. **Motor Vehicles Taxes and Petroleum Consumption Tax creates a higher burden on higher incomes in absolute terms, although they do not result in a redistributive impact because the distribution of car ownership is similar to the initial income distribution.**

Regarding the expenditure incidence, primary and secondary education seem to be pro-poor to a certain extend. One reason is that the per-student spending is high relative to those groups' average incomes. The other reason is the number of students in those households. Another issue to be discussed is the utilization of the education services. Public expenditures on education are mainly personnel payments. Households private spending on education would be complementary to the public spending and increase the benefit to the students. The pro-poor effect seems to decline, when the per-student public spending weighted by the private spending. Despite that such a proxy is questionable; it is obvious that the access to public services ought to be discussed. The impact of publicly provided health services seems to be different than education, as poor groups get less share of redistribution. The main reason is that majority of poor people are not covered by any health insurance system. The evidence also shows that some instruments such as "Green Card" have been effective in creating a more pro-poor health services. However, given the difficulties faced by Bağ-Kur, SSK and Green Card holders, it is clear that the health insurance system is to be redesigned. The education and health services are important not only for personal benefit, but also for the prosperity of the country as a human capital. So more resources spent on the amount and quality of those services is necessary especially in developing countries. The general government services are the most difficult component of the budget to be measured in terms of households benefit. It will be neutral if it is distributed according to the income. The expenditures on infrastructure on the other hand

seem to redistribute income towards lower income, when distributed according to the value of the house or the rent paid.

As a whole, **real expenditures and social transfers result in a pro-lower income redistribution. However,** two issues should be pointed out. One is that, **although the high income groups are the net contributors of the government budget, the share obtained by low income groups is considerably low.** The other is the interest payments which constitute about a half of the total government expenditures. Almost all these incomes are obtained by the high income groups. The redistributive impact of this spending category is not easy to measure in a household based data set. However, the distribution of the interest and rent incomes across households is remarkable. Hence, the redistributive impact of income tax in such an environment may be ignorable. The real expenditures creating a pro-lower income redistributive constitute only about a half of the total and this makes the seemingly redistributive impact of the government budget dubious.

Regarding the unrecorded economy and possible modification in the tax system, some interesting results have been obtained. The inclusion of all unrecorded labour in computations results in a 4.2% and 18% extra tax revenue in 1994 and 2002 respectively. The difference between the two years is mainly due to the increase in unrecorded labour which more than doubled in the respected period. It is also found that the collection of those extra taxes would not have created any impact on the income distribution, mainly due to the appearance of the unrecorded labour in almost all income groups.

A flat-rate tax on incomes above the subsistence has been debated more recently. The average tax rate is about 17% for the recorded income in both years. A flat-rate tax of 15% on the income above the minimum wages creates about a 50% and 25% tax loss in 1994 and 2002 respectively. The tax revenues are sustained in 2002 at a 20% flat-rate, while the tax loss is about 25% in 1994. Apart from the unrecorded economy, another difference between the two years is the income tax schedule. The marginal tax rates are lower in 2002, and a supply-side effect is often expected in this case. However, it seems that the tax loss is not due to the tax rates only. Also, 2002 is aftermath of a deep economic crises, so the other

economic circumstances seem to be effective on the recorded economy. Assuming that all labour is within the records, a 15% flat-rate tax increases tax revenues by 15%. So, tax rate reductions do not seem to result in revenue increases unless the unrecorded economy has not been reduced to an acceptable level.

Given the households' interest incomes from the treasury bills, a 10% flat-rate tax on those incomes results in a 9% increase in tax revenues. The middle income groups are not affected by this operation, while a 0.2% income is redistributed from the highest decile to the poorest. However, the data for 2002 shows that interest incomes from the bills decreased incredibly when compared with the data for 1994. Actually, the share of interest payments in the total expenditures has doubled within the period in question. So, this ought to be analyzed in more details.

Given the above mentioned evidence and discussions, the following policy recommendations may be proposed:

- Income tax structure is potentially equitable. However, unrecorded economic activities, the statutory taxation of the rents and interest payments reduce this impact. The expected impact could only be realized by a proper tax reform and by reducing the off-record economic activities and public borrowing.
- **The failure in income tax increases the government's tendency towards indirect taxes such as VAT which has the potential to increase inequality.** Lower VAT rates may be recommended, however, this would increase budget deficits and public borrowing unless a serious reform applied to income tax.
- Despite that education is equitable; the lack of complementary facilities for lower incomes makes this impact questionable. Equal opportunity should not be regarded as a service open to public only, but also providing opportunities to access those services. So, other facilities such as student grants should be provided in a more organized manner.
- Health services seem to be potentially equitable; however it does not work as expected, due to the lack of health insurance for the poor segments of the society and the diversified structure of the health system. Implementing a comprehensive

health insurance system and removing diversities in health service provisions would make major contribution to the system.

- **Transfers seem to be equitable in general; however a closer examination shows that middle and higher income groups get more. Given the possible impact of interest payments, the transfer system does not work as expected. So, the establishment of a pro-poor social aid system seems to be crucial.**
- Physical Infrastructure is important not only for a prosper life, but also for accessing to other public services. So, it should be widened particularly for the rural area. Increased authorities and resources for local governments would be an important step.

1.GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi kaynak yetersizliği olarak ortaya çıkarken, en az bunun kadar önemli diğer bir sorunu ise kaynakların etkin dağılmamasıdır. **Farklı düzeylerde olmakla beraber bütün ülkelerde kaynakların bir bölümü devlet tarafından kullanılmaktadır ve kamu maliyesine ilişkin kararların kalkınma sürecinde küçümsenmeyecek etkisi vardır.** Vergi ve harcamalarla piyasa başarısızlıklarını düzelterek kalkınma sürecine katkıda bulunma imkanı varken, piyasanın etkin işleyişini olumsuz etkileyecek politikalarla kalkınma süreci engellenebilir. Örneğin **harcamaların büyük bölümünün gereğinden fazla büyümüş bir bürokratik yapıya harcanması, tarımsal desteklerin varlıklı çiftçilere yapılması, kaynakların verimsiz yatırımlara ayrılması gibi politikalar, kamu hizmetlerinin kalitesini düşürdüğü gibi kaynak israfına da yol açarak kalkınmayı olumsuz etkileyecektir.** Tersine, eğitim ve sağlık gibi verimi artıracak hizmetlerin miktar ve kalitesinin artması, gelir etkisi yaratacak destekleme politikaları, düşük gelir lehine yapılacak transferler ve aynı amaca yönelik vergi politikaları, hem toplam refahı artıracak hem de kalkınma sürecini olumlu etkileyecektir.

Ülke deneyimlerine bakıldığında özellikle kamu kaynaklarının etkin kullanımı hükümetlerin yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda en az iktidarda bulunan partilerin ideolojik eğilimleri kadar, politikacı, bürokrat ve seçmenlerin kamu politikalarına ilişkin sahip oldukları bilgi de önem kazanmaktadır. Siyasal karar alma sürecinin sağlıklı işleyebilmesi ve hesap verebilirliğin sürekli hale gelmesi, kamu bütçesinin politikacı ve seçmen açısından saydam olmasına bağlıdır. Bu çerçevede kamu hizmeti talebinde bulunan seçmen aynı zamanda bu hizmetin finansmanına katılan vergi mükellefidir. Piyasa ekonomisinde çoğunlukla fiyat olarak karşımıza çıkan doğrudan finansmanın izdüşümü kamu kesiminde vergi-fiyat olmakla beraber, bu fiyat doğrudan ölçülebilir olmadığından kamu hizmetinin kişi başına düşen miktarı ve bu hizmet karşılığında ödenen verginin miktarı daha ziyade kanaat düzeyinde kalmaktadır. Ancak bu kanaatlerin bazen ciddi sapmalar göstermesi ve son yıllarda kamu harcamalarının sürekli artış göstermesi, kamu kesimi için de bazı ölçümlerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Makro verilerden yapılan kaba tahminler yanında son yıllarda anket yoluyla seçmen/vergi mükellefi ile

doğrudan görüşmelerle elde edilen veriler kullanılarak daha ileri düzeyde analizler yapılabilmektedir.¹

Kamu maliyesinin önemli alanlarından birisi vergi ve harcamaların gelir bölüşümü üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Bu vergi ve harcama yansıması kısaca “Mali Yansıma” olarak tanımlanmaktadır. **Kamu politikalarının bölüşümü nasıl etkilediği, yoksullukla mücadelede ne tür politikalar izlenmesi gerektiği ve mevcut politikaların gerçekte ne gibi sonuçlar doğurduğu önemli sorular olarak karşımızda durmaktadır.** Verginin yarattığı mali yükü taşıyan ile yasal olarak vergiyi ödemekle yükümlü olan kesimler her zaman aynı olmamaktadır. Kamu harcamalarından yararlanan kesimler çok değişik gelir düzeylerine sahip olabilmektedirler. Özellikle düşük gelir grupları hedeflendiği halde, uygulanan politikaların başarısızlığı veya yoksul kesimlerin hizmetlere ulaşmalarındaki zorluk, bu hedeflere ulaşmayı engelleyebilir. Bu açıdan bakıldığında devlet bütçesinin değişik gelir grupları üzerindeki etkileri kolay ölçülebilir değildir ve genel kanaatler büyük ölçüde yanlış olabilmektedir. Mali Yansıma Analizi (MYA) bu etkileri belirli yöntemlerle ölçmeyi amaçlamaktadır.

Mali yansıma analizinin temel amaçlarından birisi kamu politikalarının tasarımına katkıda bulunmaktır. Doğru politikaları belirlemek için vergilerdeki değişmelerin yükünü kimlerin yüklediği ve harcama programlarından kimlerin yararlandığı konusunda bilgi sahibi olmak gerekir. Politikaları tasarlayanlar, düşük gelir grupları üzerindeki vergi yükünü azaltma ve harcama politikalarını daha etkili hale getirme konusunda değişik sorularla karşı karşıyadırlar. Vergi sisteminin artan oranlılığını azaltmadan gelir vergisi tarifelerini daha yatay hale getirmek veya katma değer vergisinin tabanını genişletmek mümkün müdür? Yoksul kesimin refahını artırmak için harcama politikalarının nasıl düzenlenmesi gerekir? Bu ve benzeri sorulara yanıt verebilmek için öncelikle sistemin işleyişi konusunda doğru bilgiye sahip olmak gerekir. Bu analiz yöntemi, karar verme konumundaki kesimlere etkili

¹ Saunders ve Klau (1985), *The Role of the Public Sector*, s.203-228. Vergilerin mükellef tarafından algılanması ve kamu harcamaları talebi üzerindeki etkisine ilişkin örnek bir çalışma için ise bkz. Gemmill, Morrissey ve Pınar (2003), “Tax perceptions and the demand for public expenditure: evidence from UK micro-data”, *The European Journal of Political Economy*, s. 793-816.

kamu politikaları tasarlamak ve daha eşitlikçi bir gelir dağılımı yapısı oluşturmak konusunda önemli bilgiler sunar.

Bu çalışma, mali yansıma analizine yönelik teorik çerçeve ve uygulamalar ışığında Türkiye’de vergilerin kimler tarafından ödendiğini ve kamu harcamalarından kimlerin yararlandığını çözümlmeyi amaçlamaktadır. İkinci Bölümde çalışmaya kaynaklık eden veriler ve yöntem tartışılacak, üçüncü bölümde vergilerin değişik hanehalkı gruplarına yansıması, dördüncü bölümde kamu harcamalarının hanehalkına yansıması ele alınacaktır. Bölgesel gelir dağılımına yönelik bazı analizler beşinci bölümde yer alacak, altıncı bölümde vergi ve harcamaların net yansıması (Net Mali Yansıma) tartışılacak, yedinci bölümde ise bazı politika senaryoları değerlendirilecektir. Son bölüm sonuçlar ve politika önerilerine ayrılmıştır.

2.VERİ VE YÖNTEM

Türkiye’de gelir dağılımı ve hanehalkı harcamalarına ilişkin tartışmalar sıkça yapılmakla beraber, bu tartışmalar genellikle kanaat düzeyinde kalmakta yada ham verilerin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler fazla ciddiye alınmamaktadır. Bu yüzden bu çalışmada öncelikle kullanılacak verilerin içeriği tartışılacaktır. Daha sonra da bu verilerin çalışmanın amacına uygun olarak kullanılabilmesi için izlenecek yöntemin teorik ve uygulama çerçevesi ortaya konacaktır.

2.1.VERİ

Sözkonusu amaca yönelik olarak bir tartışma çerçevesi oluşturmak üzere DİE Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi verileri kullanılarak Mali Yansıma Analizi yöntemi ile bir çalışma yapılmıştır. DİE’den sağlanan veriler birçok ülkede benzeri olan ve Türkiye için yapılan en kapsamlı veri setidir. Diğer yandan 2002 yılı verileri 1994 yılı ile karşılaştırıldığında daha az sayıda örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Bu veri seti kullanılarak bazı çözümlenmeler yapılabilecektir. Bunlar aşağıdaki alt bölümlerde detaylı olarak tartışılmakta ve bazı sonuçlar verilmektedir. Ancak eldeki veriler bazı soruların yanıtlanması için yeterli olmayacaktır. Bunun bir nedeni 2002 yılında örneklemin dar kapsamlı olmasıdır. 1994 yılında yaklaşık 26,000 hanehalkı üzerinde yapılan çalışma, 2002 yılında 9,600 hanehalkı ile sınırlı kalmıştır. Diğer yandan 1994 yılı verileri bölge kodlarını da içerirken, 2002 yılı verilerinde bu kodlar yoktur. Kapsam dar olduğundan bölge bazında tahmine imkan vermemektedir. Ancak kır-kent ayırımı ile yetinilmiştir. Sorulan sorular açısından da bazı farklar bulunmaktadır. Örneğin 1994 yılında karşılıksız transferlerle ilgili sadece bir soru yer aldığı halde 2002 yılında transferlerin içeriği de sorulmuştur. Bu durumda örneğin emekli maaşları, vergi iadesi ve diğer sosyal transferler ayırımı yapılabilmekte ve transferlerin hanehalkına etkisi daha spesifik olarak tartışılabilmektedir.

Öncelikle ham veriler üzerinde bazı hesaplamalar yapılarak DİE’nin resmi açıklamaları ile karşılaştırılmıştır. Türkiye’yi temsil etmesi açısından belirlenen ağırlıklandırma faktörü ile ilgili 1994 yılı için iki temel sorun saptanmıştır. Bunlardan ilki, ilgili yılda bütün hesaplar aylık olarak yapılmış, bu yüzden de ağırlıklandırma sonucunda çıkan sonuçlar ülke nüfusunun çok üzerinde sonuçlar vermiştir. DİE ile yapılan görüşmeler sonucunda bu sorun

giderilmiştir. Diğer bir sorun ise %20'lik dilimler için hesapladığımız gelir dağılımı sonuçlarının DİE'nin açıkladığı rakamlardan farklı çıkmasıdır. Yaptığımız görüşmeler sonucunda ilgili yılda farklı bir yöntem uygulandığı saptanmıştır. 1994 yılının bir kriz yılı olduğu gözönüne alınarak her ay için ayrı hesaplama yapılmış ve 12 ayın ortalaması alınarak her dilimde yer alan gelir payları hesaplanmıştır. Elimizde ilgili yıl içerisinde toplanan verilerin tümü tek örneklem olarak yer aldığından bu tür bir hesaplamayı yapmamız mümkün olmamıştır. Diğer yandan DİE'nin kullandığı yöntemin doğruluğu tartışmalıdır. 1994 ve 2002 yılı için yapacağımız karşılaştırmaların tutarlılığının sağlanması için her iki yıl için yaptığımız hesaplamalarda aynı yöntem kullanılmıştır. Bu durumda **DİE'nin yaptığı hesaplamalarda ilgili iki yılda gelir dağılımında bir iyileşme görülürken, farklı gelir kategorileri için yaptığımız hesaplamalarda farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Gelirin fonksiyonel ayırımı yapıldığında aynı yıla ait ve iki farklı yıl için elde edilen sonuçlar çok farklıdır.** Kaldı ki 2002 yılı da krizin hemen sonrası olduğu için benzeri bir sorun bu yıl için de tartışılabilir.

Tablo 1. Gelir dağılımı karşılaştırmaları

%20'lik Dilimler	1994			2002		
	<i>Gelir 1</i>	<i>Gelir 2</i>	<i>Gelir 3</i>	<i>Gelir 1</i>	<i>Gelir 2</i>	<i>Gelir 3</i>
1	0.056	0.055	0.049	0.040	0.046	0.053
2	0.097	0.094	0.086	0.077	0.090	0.098
3	0.139	0.136	0.126	0.126	0.132	0.140
4	0.200	0.196	0.190	0.206	0.203	0.208
5	0.508	0.518	0.549	0.550	0.530	0.500
<i>Gini Katsayısı</i>	<i>0.426</i>	<i>0.426</i>	<i>0.49</i>	<i>0.572</i>	<i>0.451</i>	<i>0.44</i>

¹ Menkul ve gayri menkul gelirleri dışındaki nakdi gelir. ² Menkul ve gayri menkul gelirleri dahil nakdi gelir.

³ Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından rapor edilen aynı gelir ve izafi kira vs. dahil gelir.

Tablo 1'de %20'lik dilimlerle gelir dağılımına ilişkin bazı karşılaştırmalı sonuçlar verilmektedir. Hesaplamalarda %20'lik dilimlerin seçilmesi iki nedene dayanmaktadır. Birincisi, sonuçların ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırılması açısından standart dilimlerin kullanılması uygun görülmüştür. İkinci neden ise, seçilen yöntemin vergi ve harcamaların maliyet ve yararlarının analiz edilmesi açısından daha pratik olmasıdır.² %20'lik dilimler sırasıyla düşük (low), orta altı (lower

²%10'luk dilimlerle de bazı hesaplar yapılmış, ancak bazı dilimlerin karşılaştırılmasında sorunlar yaşanmıştır. Dilimler arasında doğrusal bir ilişki her zaman bulunamayabilmektedir. Örneğin birinci ve ikinci %10'luk

middle), orta (middle), orta üstü (upper middle) ve yüksek (high) gelir grupları olarak alındığında, vergi ve harcamalarla ilgili daha anlamlı karşılaştırmalar yapılabilecektir.

Tablo 1’de **1994 ve 2002 yıllarında yapılan anketlerden çıkan sonuçlar, üç ayrı tanımla karşılaştırılmıştır.** Son sütunlarda (Gelir3) DİE’nin kamu oyuna açıkladığı dağılımlar verilmektedir. İlk sütunlarda ise (Gelir1 ve Gelir2) bizim hesapladığımız ağırlıklandırılmış sonuçlar verilmiştir. Yukarıda sözü edildiği gibi **DİE hesaplamalarda hem yöntem, hem de gelir tanımı açısından farklı çalışmalar yapmıştır. Buna göre 2002 yılında 1994 yılına göre bir iyileşme gözlenmektedir.** Bunlar temel alınarak ekonomi basını ve üniversite çevreleri genellikle neden böyle olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Bu çalışmanın ana teması bu olmamakla birlikte, sonuçlar kadar verilerin içeriği ve hesaplama yöntemlerinin de tartışılması gerektiği bir gerçektir. **Nakdi gelir esas alındığında gelir dağılımında bir bozulma gözlenmektedir.** Ancak aynı gelir ve izafi kira benzeri kalemler katıldığında (DİE hesaplaması) bir iyileşme gözlenmektedir. Menkul ve gayri menkul gelirleri dışarıda tutulduğunda ortaya çıkan manzara daha da farklıdır. Bu gelir kategorisinde 2002 yılında daha da bozuk bir dağılım ortaya çıkmıştır. İki yıl arasındaki bir diğer fark, 1994 yılında menkul ve gayri menkul gelirleri gelir dağılımını az da olsa bozarken (bu Gini ölçütüyle anlamlı fark değildir), 2002 yılında bu gelir kalemleri gelir dağılımını düzeltmektedir.

Hangisinin tercih edileceği önemli bir tartışma konusu olmakla birlikte, özellikle vergi hesaplamalarında kullanmamız gereken nakdi gelirdir. Nihai dağılımda aynı gelir ve izafi kira gibi bazı unsurlar da dikkate alınmaktadır. Örneğin hanehalkının kendi üretiminden yaptığı tüketim ve ev sahiplerinin kira ödemediklerinden aynı bir ek gelire sahip oldukları düşünülmüştür. Bu ve benzeri refah unsurları gözardı edilmemekle beraber, vergi hesaplamaları açısından aylık (ya da yıllık) nakdi gelirin daha anlamlı olacağını düşünüyoruz.

Buna ek olarak DİE’nin yaptığı anketler bu çalışmada sorduğumuz bütün sorulara yanıt verecek nitelikte değildir. Bu çalışmanın kapsamında düşünüldüğünde vergi ve

dilimler gelir açısından benzer yapılarla sahip olmakla beraber, küçük de olsa demografik yapıdan kaynaklanan bazı sapmalar ortaya çıkmaktadır.

harcamalarla ilgili olarak veriden kaynaklanan yetersizlikler çeşitlidir. Bunlardan birisi kayıt dışılıktır. Ankette herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayan ücretli kesim görülebilmektedir. Ancak kayıtlı kesimin ödediği vergilerle ilgili bazı sorunlar devam etmektedir. Çünkü vergi rapor edilen gelir üzerinden alınmaktadır. Diğer yandan ücret dışı gelirlerin de beyan edilip edilmediğine veya ne kadarının beyan edildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Anket çalışmalarında bu sorulara yanıt almanın zorluğu ortadadır. Ancak çapraz sorularla tasarlanmış bir anket ile bazı yaklaşık sonuçlara ulaşmak mümkündür. Diğer yandan harcamalardan kimin yararlandığı konusunda da ancak bazı yaklaşık sonuçlar çıkarılabilecektir. Örneğin sağlık hizmetinden kimin ne kadar yararlandığı sorusu kolay yanıtlanamayacaktır. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olma durumuna göre bazı yaklaşık değerler hesaplanacaktır. Ancak bu amaca yönelik olarak tasarlanacak bir ankette bu konulara ilişkin daha doğrudan sorular sormak mümkündür. Örneğin hanehalkı fertlerinde herhangi bir hastalık olup olmadığı, kamu sağlık hizmetinden ne kadar yararlandığı, ne kadar sıklıkla herhangi bir sağlık kuruluşuna başvurulduğu, ilaç kullanımına ilişkin sorular, konuya ilişkin değerlendirmeleri kolaylaştıracaktır. Eğitim hizmetinden yararlanma ile ilgili mevcut anketle daha gerçekçi hesaplamalar yapılabilmeyle beraber, benzer sorunlar burada da yaşanacaktır.

2.2.YÖNTEM

Bu çalışmada Mali Yansıma Analizi (MYA) yöntemi kullanılacaktır. MYA'nın değişik tanımları ve ölçme yöntemleri olmakla beraber, en genel tanım gelir dağılımının vergi ve harcama öncesi ve sonrası yapısının karşılaştırılmasıdır.³ Vergi yansıması analizi dolaylı ve dolaysız vergilerin tümü hesaba katılarak yapılmaktadır. Harcama yansıması analizi ise önemli gelir dağılımı etkisi yaratan altyapı, eğitim ve sağlık gibi harcama kategorileri dikkate alınarak yapılmaktadır. Gelir dağılımı ile ilgili olarak ortaya çıkan bu genel yaklaşım dışında, MYA uzun dönemde yoksullukla mücadele konusunda da önemli araçlar sunabilir. Yoksullukla mücadeleye iki açıdan bakılmaktadır. İlki, uygulanan kamu politikaları ile belirli bir dönemde bu kesimin refah düzeyini artırmaktır. Bunun etkisi sözkonusu dönem için geçerli olacaktır. İkincisi ise yoksul kesimin durumunu iyileştirici

³ Piggott ve Whalley (1987), "Interpreting Net Fiscal Incidence calculations", *Review of Economics and Statistics*, s.685-86.

bir süreç yaratmak ve iyileşen refah düzeyini kalıcı hale getirmektir. Örneğin herhangi bir program yoksulların tümüne ulaşacak şekilde tasarlanıp uygulanabilir. Diğer yandan yanlış politikalar “yoksulluk tuzağı” etkisi yaratarak uzun dönemde yoksulluğu azaltmak yerine daha da artırabilir.

Vergi yansımaları analizinde belirli vergilerin tahsili öncesi ve sonrasında ortaya çıkan gelir dağılımı karşılaştırması yapılmaktadır. Gelir Vergisi yürürlükteki düzenlemeler ve vergi mükellefinin hukuki statüsü gözönüne alınarak gelir üzerinden hesaplanmaktadır. Katma Değer Vergisi ise hanehalkı harcamaları üzerinden hesaplanmaktadır. Genel uygulama farklılaştırılmış oranlar olarak ortaya çıktığından, harcama toplamı yanında bileşiminin de dikkate alınması gerekir. Ayrıca otomobil sahipliği ve harcama kalemleri içerisindeki buna ilişkin kalemler de gözönüne alınarak Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Akaryakıt Tüketim vergisi hesaplanabilir. ÖTV’ye ilişkin düzenlemeler de bundan sonraki çalışmalarda mal kategorileri gözönüne alınarak değerlendirmelere katılmalıdır.

Harcamaların yansımaları analizinde ise hanehalkı belirli bir refah ölçütü ile dilimlere ayrılarak, bu grupların kamu politikaları ile sunulan imkanlardan yararlanma yada sözkonusu imkanlara ulaşabilme kapasiteleri belirlenmektedir. Değişik dilimlerden hanehalkının (ya da bireylerin) sayısı hükümetin bu hizmetlere harcadığı birim maliyet ile çarpılmaktadır. Örneğin farklı gruplardaki hanehalklarının ilköğretimden yararlanan çocuklarının sayısı, öğrenci başına yapılan ilköğretim harcaması ile çarpılarak her grubun bu hizmetten yararlanma miktarı bulunur. Bu tür bir analiz sözkonusu hizmetin hangi gruplara ne kadar yansıdığı konusunda bir bilgi verir. Bu sonuçlara göre bu hizmetin progresif (eşitsizliği azaltıcı) yada regresif (eşitsizliği artırıcı) olduğuna karar verilir. Diğer harcama programları ile karşılaştırılarak bu hizmetin yoksullara doğru kaynak aktarma konusunda daha etkili olup olmadığı tartışılabilir.⁴

İlköğretim hizmeti ile ilgili yapılan çalışmalarda bu hizmetten daha ziyade düşük gelir gruplarının yararlandığı sonucuna varılmaktadır. Tersine yüksek öğretimin ise daha ziyade

⁴ Van De Walle (1998), “Assessing the Welfare Impacts of Public Spending”, *World Development*, s. 365-379.

yüksek gelir gruplarına hizmet verdiği ortaya çıkmaktadır. Bu saptamalar zor olmamakla birlikte neden böyle olduğu sorusunu yanıtlamak çok da kolay değildir. Kamu hizmetlerinin arz ve talep tarafının analizi bu açıdan ilginç sonuçlara götürebilir. İlköğretimin genellikle progresif olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni ise kişi başına gelir veya harcamaya göre yoksul kesimin ilköğretim çağındaki çocuk sahibi olma eğiliminin daha yüksek olmasıdır. Kişi başına gelire yapılan bir hesaplama hanehalkı büyüklüğünü dikkate almıyorsa bu sonuç yanıltıcı olacaktır.

Refahın ne ile ölçüldüğü tartışması bir yana, **refah programları daha ziyade yoksul kesimi yararlandırmak üzere tasarlanabilir. Ancak bu kesimin hizmetlere ulaşımında sorunlar varsa sözkonusu programlar amacına ulaşmayabilir.** Örneğin eğitim imkanları verildiği halde gelir getirici işte çalışma zorunluluğu yoksul kesimin bu hizmetlerden yararlanmasını engelleyebilir. Aynı şekilde eğitim veya sağlık hizmetlerinin kalitesi o kadar kötü olabilir ki, yoksul kesimler bile bu hizmetlerden yararlanmaktan kaçınabilir. Bu ve benzeri durumlarda harcama politikalarının değerlendirilmesi çok farklı biçimlerde yapılmalıdır. Dolayısıyla mali yansıma analizinden politika önerileri çıkarabilmek için ulaşılan sonuçların nedenleri ile beraber ortaya konması gerekir.

Bu analiz yöntemi kalkınma politikalarını doğrudan etkilemektedir. Politika önerilerinin birçoğu bu çalışmalara dayanmaktadır. İlk ve orta öğretim ve temel sağlık gibi hizmetlere yönelik harcamalara ilişkin politika önerileri bu tür analizlere dayanmaktadır. Sözkonusu hizmetlerin genellikle tüm yoksullara ulaştığı görülürken, yüksek öğretim ve hastane hizmetlerinin büyük ölçüde yüksek gelir grubuna hitap ettiği gözlenmektedir. **Sağlık ve eğitime yapılan harcamaların eşitsizliği azaltıcı etkisi görülürken, yoksullara mutlak katkısı sosyal yardımlardan daha az olmaktadır.** Bu analizler, bazı gıda yardımı, nakit transferler, kamu istihdam programları ve diğer transfer programlarının bazen yoksullara daha çok katkıda bulunduğunu, bazılarının ise yoksullara yönelik söylemlere rağmen hedefe ulaşmadığını göstermektedir.

Bu yöntemde genellikle hizmetin parasal değeri göz önüne alınmaktadır. Ancak önemli olan bu harcamaların hayat standardı üzerindeki etkisidir. Örneğin eğitime ayrılan

harcamaların artması eğitimin kalitesini, yada sağlık harcamalarının artması sağlık hizmetinin kalitesini artırmakta mıdır? Dolayısıyla uygulanan bir politikanın geliri nasıl yeniden dağıttığından ziyade refah düzeyini artırıp artırmadığı önemlidir. Diğer yandan bazı harcama programlarının dolaylı etkisi de ortaya çıkabilir. Örneğin yükseköğretim doğrudan düşük gelir gruplarına katkıda bulunmadığı halde, yönetimde ve diğer kamu hizmetlerinde meydana gelen iyileşmeler yoksul kesimin hayat standardını yükseltebilir. Bu tür harcamaların uzun dönem etkisi de küçümsenmeyecek düzeyde olabilir. Bu etkileri ölçmek zor olmakla beraber, varlığı halinde bu tür nokta analizlerden çıkan politika önerilerinin ciddi bir şekilde gözden geçirilmesi gerekebilir. **Kamu hizmetlerinin daha ziyade bir altyapı hizmeti olarak, yada özel sektörü tamamlayıcı nitelikte görülmesi halinde aynı miktardaki kamu harcamalarının değişik gelir grupları üzerindeki etkisi farklı olacaktır.** Örneğin bina, personel ve diğer cari ödemelerin devlet tarafından yapılması yanında hanehalkının bilgisayar benzeri altyapı harcamalarına katkıda bulunması öğrenim gören çocuklara verilecek hizmetin kalitesini artıracaktır. Katkıda bulunamayan düşük gelirli gruplar ise aynı miktardaki kamu harcamasına rağmen daha düşük kalitede hizmet alacaklardır.

Mali Yansımaya Analizi bazı pozitif ve normatif değerlendirmeler içermektedir. Vergileri kimin ödediği ve kamu harcamalarından kimlerin yararlandığı soruları pozitifdir. Ancak bu soruların karşılığında ortaya çıkan bulguların doğru veya kabul edilebilir olup olmadığı normatiftir. Normatif değerler kişiler arasında önemli ölçüde farklılaşabilir ve gelir dağılımı ile ilgili bir konsensüse varmak çoğunlukla mümkün değildir. Ancak kamu politikalarının bölüşüm etkisi politikacıların ve seçmenlerin yakından ilgilendiği bir konudur. Vergi ve harcamaların yansımaya analizi, vergi ve harcama politikalarının gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkisini değerlendirmenin en etkili araçlarından birisidir. **Vergi reformları ve harcama programlarının önemli bir bölümü belirli bölüşüm hedefleri ile gündeme gelmekte, düşük gelir grupları üzerindeki vergi yükü ve yoksullukla mücadele en önemli politika hedefleri arasında yerini almaktadır.** Örneğin eğitim ve sağlık harcamalarının yoksul kesimlere nasıl yansıdığı önemli bir sorudur. Çünkü bu hizmetlerdeki iyileştirmelerin yoksullukla mücadelede en etkili araçlar olduğu açıkça görülmektedir. Diğer yandan özellikle yoksulluğu azaltmanın etkili araçlarından birisi

harcama programlarıdır. Dolayısıyla kamu politikalarının belirlenen hedeflere ulaşım ulaşmadığını değerlendirmek önem kazanmaktadır ve bunun en önemli aracı mali yansıma analizidir.

3.VERGİLERİ KİM ÖDÜYOR?

Ankete katılan deneklerin yanıtları üzerinden bu hesaplamalar yapılacağı için bazı yaklaşımlar kullanılacaktır. Karşılaştırma olanağı sağlaması için standart %20'lik dilimler kullanılacaktır. Ancak bunun ötesinde faktör gelirleri ve coğrafi bölgeler ayırımına da gidilecektir (2002 verileri bölge ayırımına izin vermemektedir).

Ele alınan yıllar itibariyle vergi gelirleri gerçekleştirmelerine bakıldığında, önemli bazı farklar göze çarpmaktadır. Tablo 2'de görüldüğü gibi gelirden alınan vergilerin oranında %6 civarında bir düşüş olmaktadır. Gelir vergisinde ise bu düşüş %8'dir. Bunun ötesinde tevkifat (stopaj) yoluyla alınan vergilerin gelir vergisi içerisindeki oranı %85'den %91'e çıkmıştır. Servetten ve dış ticaretten alınan vergilerin oranında ciddi bir değişim olmazken, **mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı %36'lardan %50'lerin üzerinde çıkmıştır.** Dahilden alınan Katma Değer Vergisinde önemsiz bir artış gözlenirken, Akaryakıt Tüketim Vergisi/Özel Tüketim Vergisinin payında %10'un üzerinde bir artış ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Vergi Gelirleri Gerçekleşmeleri

	1994		2002	
	TrilyonTL	%	TrilyonTL	%
Vergi Gelirleri	588	100.0	59632	100.0
Gelirden Alınan Vergiler	226	38.4	19343	32.4
Gelir Vergisi	182	31.0	13718	23.0
G.V. Tevkifatı (Gelir Vergisine Oranı)	154	84.6	12490	91.0
Diğer (Gelir Vergisine Oranı)	28	15.4	1228	9.0
Servetten Alınan Vergiler	5	0.9	734	1.2
Motorlu Taşıtlar Vergisi	3.9	0.7	696	1.2
Mal-Hizmet'den Alınan Vergi.	214	36.4	30064	50.4
Dahilde Alınan KDV	111	18.9	11543	19.4
ATV/ÖTV	47	8.0	11127	18.7
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	90	15.3	9487	15.9

Kamu hesaplarında görünen bu manzara toplumun değişik kesimlerine nasıl yansımaktadır? Buna yönelik olarak yapılan çalışmalarda genellikle bölgeler itibariyle bir toplulaştırma yapılarak ortalama gelir vergisi bulunmakta ve hangi bölgelerin daha çok vergi ödediği tartışılmaktadır. Katma değer vergisi için de benzeri bir yol takip edilmektedir. Özellikle

vergi toplama oranının düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde yasal oran yerine hesaplamalar gerçekleşen vergi tahsilatı üzerinden yapılmaktadır. Bireyler bazında yapılan çalışmalarda ödenen vergiyi doğrudan hesaplamak zordur. Dolayısıyla gelir grupları itibariyle ödenen ortalama vergiler hesaplanarak değişik gelir dilimlerindeki bireylere dağıtılmaktadır. Katma değer vergisinde ise verginin daha ziyade tüketiciye yansıdığı varsayılmaktadır. Ancak verinin özelliğine göre ikame mallar ve üretimin değişik aşamalarında bu verginin değişik kesimlere nasıl yansıdığı dikkate alınabilir. Hanehalkı açısından genellikle harcama bileşimi ve farklılaştırılan KDV oranları üzerinden sözkonusu vergi yükü çıkarılabilir.

3.1.Gelir Vergisini Kim ödüyor?

Ankette kişiler belirli dönemlerdeki net gelirlerini belirtmektedirler. Fertlerin ödediği gelir vergisi şu şekilde hesaplanmıştır:

$$GV = \frac{tNG}{(1-t)}, \text{ } GV=\text{gelir vergisi, } t=\text{vergi oranı, } NG=\text{net gelir.}$$

Bu genel formülasyondan yola çıkılarak fertlerin gelirine göre vergi tarifesinde yer aldığı dilimler göz önüne alınarak ödediği toplam gelir vergisi hesaplanmıştır.⁵

Vergi ile ilgili olarak dikkate alınması gereken bir konu ücretlerin vergilendirilmesidir. Devlet memurları ve özel sektörde çalışan SSK'lılar açısından iki sorun ortaya çıkmaktadır. İlki **devlet memurlarının maaşları arttıkça vergiye tabi olan gelir miktarı toplam gelire oranla düşmektedir. Özel sektörde çalışanlar açısından ise beyan edilen ücret açısından bazı sorunlar yaşanmaktadır.** Bunlardan ilki yasaldır. SSK primine esas teşkil edecek ücretlerin alt ve üst sınırları bulunmaktadır. Üst sınırın üzerinde ücret alanlar açısından SSK primine esas teşkil eden üst sınırın üzerindeki bir beyan zaten yasal olarak mümkün değildir. Diğer sorun kayıt dışı gelire yol açan düşük ücret

⁵ Çalışmada sosyal güvenlik ödemeleri için ayrı bir hesaplama yapılmamıştır. Emekli maaşı alanlara yapılan harcamalar transferler grubunda sayılmakla beraber, teorik olarak bu maaşlar önceki yıllarda ödenen primlerin karşılığıdır. Ayrıca bugün prim ödeyenler geleceğe yatırım yapmaktadırlar. Bu ödemelerin yansımaları ve ücretlerin kayıtlı olup olmadığı tartışmalı olduğundan ayrı bir hesaplama yapılmamıştır.

beyanlarıdır. Belirli ücret düzeylerinde genellikle asgari ücret beyan edilirken, üst gelir gruplarında ise eksik beyanda bulunmaktadır.⁶

Bu çalışmada ankette belirtilen gelirin resmi kayıtlardaki gelir olduğu varsayılmaktadır. Ankete katılan kişilerin genellikle bu yönlü bir davranışta buldukları gerçeklerden çok da uzak değildir. Ayrıca menkul ve gayrimenkul gelirleri farklı değerlendirilmiştir. Menkul gelirlerinin bir bölümü düşük vergi oranlarına tabi iken, bazı gelirler vergi dışı kalmakta ve gayri menkul gelirleri de her zaman beyana tabi olmamaktadır. Bu yüzden bu gelirlerin tümünden vergi dışı kaldığı varsayılarak bir hesaplama yapılmıştır. Diğer bir hesaplama ise, bu gelirlerin ne tür vergi rejimlerine tabi olduğu bilinemediği için %10'luk bir orandan vergilendirildiği varsayılarak yapılmıştır.

Diğer yandan **devlet memurlarının vergi ödemediği yönünde bir iddia da tartışma konusudur.** Kamu ve özel kesimdeki ücretlerin genellikle yakın ilişkide olduğu düşünülürse yapılan hesaplamalar daha gerçekçi sayılmalıdır. **Bazı ödemeler sosyal ödeme olarak yapılmakta ve vergi dışı kalmaktadır.⁷ Ancak bu ödemelerin özel sektöre benzer biçimde yapılması halinde brüt ücretler artırılabilecek ve devlet bütçesi açısından sadece bir hesaplama yöntemi değişikliği anlamına gelecektir.** Bu yüzden çalışmanın amacı açısından özel ve kamu çalışanları benzer hesaplamalara tabi tutulmuştur.

Bu varsayımlar altında kayıtdışı çalışanlar dışarıda tutularak beyan edilen gelirin tümünün vergilendirilmiş gelir olduğu düşünülerek vergi yükü hesaplanmıştır. Bu bir açıdan herhangi bir kayıtdışılık olmadığı ve kamu-özel ücret rejimleri benzer olduğu takdirde, mevcut vergi sisteminin değişik kesimler arasındaki gelir dağılımını nasıl etkileyeceği sorusunun karşılığı olacaktır.

⁶ Yaptığımız görüşmelerde bu tür davranışların özellikle tekstil sektöründe yoğunlaştığı ifade edilmiştir. Ancak anketten yola çıkılarak bunu çözmek mümkün görünmemektedir. Genel olarak kişilerin imalat sanayinde çalıştığı bilinmekle beraber, hangi spesifik sektör olduğu bilinmemektedir.

⁷ Yaptığımız araştırmalara göre 1994 yılı için 5 milyon TL ücret alan bir devlet memurunun bordrosundaki kesinti %42'yi bulurken, 15 Milyon TL alan bir memur için bu oran %27'ye kadar düşmektedir. 2002 yılı için ise 500 Milyon TL'ye kadar bu oran %33 civarında, 1,5 Milyar üstü için ise %22'ye kadar düşmektedir.

Ücretler üzerinden alınan vergilerin kime yansıdığı konusunda dikkate değer tartışmalar vardır. **Bu çalışmada ücret üzerinden alınan gelir vergisinin çalışanlara yansıdığı varsayılacaktır.** Çalışanlar için net gelirin önemli olduğu ve işverenin kararlarının çalışanın kendisine olan toplam maliyeti (işgücü maliyeti=net gelir+gelir vergisi+ssk primleri) ile aldığı varsayımları gerçek dünyadan çok da uzak değildir. **Bunu destekleyecek bir durum, kayıt dışı sektörde SSK kaydının genellikle net ücret üzerinde bir pazarlık konusu olmasıdır.** Çalışmanın esas konusu vergi yansımaları olmadığından, yansımaya ilişkin belirli varsayımlarla bazı hesaplamalar yapılacaktır. Ancak bu çalışmanın sınırlarını aşsa da vergi yansımaları başka çalışmalar çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur.

Gelir vergisi ile ilgili 1994 ve 2002 yılları için yapılan hesaplamalar %20'lik dilimler itibarıyla Tablo 3'de verilmiştir. Hesaplamalar bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı fertler için beyan edilen gelirin tümünün vergilendirilmiş gelir olduğu ve kayıtlı olmayanların gelir vergisi ödemediği varsayımları altında yapılmıştır.

Tablo 3. Gelir vergisinin etkisi

Dilim(%20)	Gelir Vergisi Öncesi Gelir (Menkul ve Gayrimenkul gelirleri hariç)	Gelir Vergisi Öncesi gelir (Menkul ve Gayrimenkul gelirleri dahil)	Net Gelir (Gelir Vergisi Sonrası Gelir)
1994			
1	0.051	0.042	0.055
2	0.088	0.072	0.094
3	0.130	0.106	0.137
4	0.190	0.156	0.196
5	0.541	0.628	0.518
Gini Katsayısı	0.460	0.528	0.426
2002			
1	0.043	0.042	0.046
2	0.085	0.084	0.090
3	0.126	0.126	0.132
4	0.199	0.198	0.203
5	0.548	0.550	0.530
Gini Katsayısı	0.476	0.477	0.451

Menkul ve gayri menkul gelirleri dışarıda tutulduğunda, gelir vergisi öncesi gelirin dağılımı Tablo 3'nin ilk sütununda görülmektedir. Buna göre **1994 yılında üst gelir grubundan yaklaşık % 2.3'lük bir gelir alt gruplara dağılırken, bu oran 2002 yılında %1.8 civarındadır.** Bu dağılımdan en büyük payları orta gelir grupları almakta, en düşük pay ise alt gelir grubuna gitmektedir. Bunun önemli bir nedeni kayıt dışı gelirdir. Tablo.Ek1 ve Tablo.Ek2'de görüldüğü gibi kayıtdışı çalışanların önemli bir bölümü alt gelir grubunda yer almakla beraber, orta gelir grubunda da küçümsenmeyecek bir oran yer almaktadır. Kayıtdışı çalışanların yaklaşık %30'u alt gelir grubunda yer alırken, orta gelir grubunda (orta altı ve üstü gruplar dahil) bu oran %60 civarındadır. 1994 yılında %10'a yakını, 2002 yılında ise %12'den fazla bir oranda üst gelir grubunda yer almaktadır. Gelir vergisinin artan oranlı yapısı düşünülürse, gelir arttıkça kayıtdışılıktan kaynaklanan vergi kaybı daha yüksek olacaktır. Bu yüzden gelir vergisi yoluyla alt gruplara yeniden dağılan gelirin önemli bir bölümü orta gelir gruplarına yansımaktadır.

Yukarıdaki hesaplamalarda menkul ve gayri menkul gelirleri dışarıda tutulmuştur. Menkul gelirlerinin bir bölümü (örneğin hazine bonosu ve devlet tahvillerinden elde edilen faiz gelirleri) üzerindeki vergi oranı ele alınan her iki yıl için de %0'dır. Gayrimenkul gelirlerinin bir bölümü ise beyan edilmediğinden vergi dışı kalmaktadır. 1994 yılı için bu gelirlerin detayı bilinmezken, 2002 yılı verileri daha detaylı bilgiler içermektedir. 1994 yılı için bu gelirlerin %50'sinin vergiye tabi olduğu varsayılarak %10 oranında bir vergi oranı hesaplanmıştır. 2002 yılı için ise devlet iç borçlanma senetlerinden elde edilen faizler vergi dışı bırakılarak, diğer gelirler üzerinden ortalama %10 oranında bir vergi hesaplanmıştır.

Bu hesaplamalardan çıkan sonuçlara göre, 1994 yılında üst gelir grubundan yaklaşık olarak %8.7'lik bir gelir alt gelir gruplarına dağılmakta ve yine en büyük payı da orta üstü gelir grubu almaktadır. Bunun en önemli nedeni bu gelir kaleminin en önemli bölümünün üst gelir grubu tarafından elde ediliyor olmasıdır. Tablo.Ek3'deki **gelirin fonksiyonel dağılımına bakıldığında, gayri menkul gelirlerinin %70'e yakını ve menkul gelirlerinin %80'e yakını üst %20'lik dilime giren kesim tarafından elde edilmektedir.** Ücret gelirlerinde toplam gelire benzer bir dağılım göze çarparken, özel ve kamudan sağlanan toplam transferlerin dağılımı ise tam tersi bir sonuç vermektedir. Bu transferlerin

yaklaşık %45'i alt %20'lik dilime giren kesime giderken geriye kalanı azalan oranda diğer gruplara dağılmaktadır.

Gelirin tümü göz önüne alındığında 1994 yılında üst gelir grubundan yaklaşık 11 puanlık bir gelir alt gruplara dağılmaktadır. Mutlak olarak orta gelir gruplarının gelir vergisi sonrası geliri daha fazla artarken, vergi öncesi gelire oranla düşük gelir grubu daha az pay almakta ve en düşük dilimin gelirden aldığı pay sadece 1.3 puandır. Bu sonuç kayıt dışı kesimin gelir vergisi ödemediği ve kayıtlı kesimin gelirinin tümünün vergiye tabi olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Gelir vergisinin etkisine **2002 yılı için** bakıldığında %1.8 gibi daha düşük orandaki bir gelirin üst gelir grubundan alt gruplara dağıldığı görülmektedir. Alt grupların aldığı pay 1994 yılına benzer bir görünüm sergilemektedir. **Menkul ve gayri menkul gelirleri de katıldığında yeniden dağılan gelirin çok küçük oranlarda kaldığı görülmektedir (%2).** Ancak yukarıda söz edildiği gibi 1994 ve 2002 yılı arasında veri farkı bulunmaktadır. 1994 yılı için sadece menkul ve gayri menkul ayırımı yapıldığından vergi rejimi açısından bir ayırıma gitmek mümkün olmamaktadır. Örneğin banka mevduatından elde edilen faiz geliri stopaj ile vergilendirilirken, Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) üzerinden vergi alınmamaktadır. Bu yüzden 1994 yılı için gelirin %50'sinin vergiye tabi olduğu varsayımı altında hesaplama yapılmıştır. 2002 yılı için ise gelirin kaynağı açısından daha detaylı ayırımlar yapılabilmektedir. Dolayısıyla bu yıl için yapılan vergi hesabı daha gerçekçidir.

Sözkonusu yıllarda hanehalkı gelirinin fonksiyonel ayırımına gidildiğinde dikkate değer bulgulara ulaşılmaktadır (bkz. TabloEk3 ve TabloEk.4). Alt gelir kalemlerinden ücret ve müteşebbis gelirlerinin 2002 yılında çok daha çarpık dağıldığı görülmektedir. **Ücretlerden üst gelir grubunun aldığı pay 1994'de %37 civarında iken, bu oran 2002 yılında %46'ya çıkmıştır. Müteşebbis geliri ise sırasıyla %58 ve %72 civarındadır.** Menkul ve gayri menkul gelirlerinin dağılımı ise benzer bir görünüm sergilemektedir. 2002 yılı verilerinde daha detaylı olarak verilen alt gelir kalemleri ise çok daha çarpıcı sonuçlar vermektedir. TL Mevduat faizi ve döviz tevdiat hesaplarından (DTH) elde edilen gelirin %90'a yakını, kar payı (temettü) dağıtımı ve özel finans kurumlarından elde edilen kar

gelirlerinin tamamına yakını üst %20'lik grup tarafından elde edilmektedir. Kira gelirlerinin %70'inden fazlası ve tahvil-bono faizlerinin %70'ine yakını yine üst dilime gitmektedir.⁸ Geri kalanı ise büyük ölçüde orta üstü gelir grubu tarafından elde edilmektedir. Orta ve alt grupların payı toplamda %10 civarında kalmakta ve en düşük %20'lik dilimin payı %1'in altındadır.

Sonuç olarak gelir vergisi açısından bu tablo önemli sonuçlar doğuracak niteliktedir. Her iki yılda da DİBS'den elde edilen faiz geliri üzerinden vergi alınmamaktadır. DTH faizleri ise bankacılık işlemlerinde ciddi tartışma konusudur. Özellikle kriz dönemlerinde döviz kurundaki yükselme ile ortaya çıkan kazançlar vergi dışı kalmaktadır. Sadece faiz geliri vergi stopajına tabidir. Bu ise döviz cinsinden faizlerde çok küçük düzeylerde kalmaktadır. **Gelir vergisi artan oranlı bir vergi olmakla beraber, gelirin fonksiyonel dağılımı ve değişik gelir kalemlerinin tabi olduğu vergi rejimleri, gelir dağılımını düzeltici etkisini büyük ölçüde azaltmaktadır.**

3.2.Katma Değer Vergisini Kim ödüyor?

Katma değer vergisi yabancı uygulamalara benzer şekilde Türkiye'de de değişik aşamalarda alınmakta ve ödenen vergiler sonraki aşamalarda mahsup edilmektedir. Ayrıca standart oran dışında, ham ve işlenmiş temel gıda maddeleri ile "lüks" grubuna giren mallar üzerindeki oranlar farklılaştırılmıştır. Öncelikle hanehalkı harcama bileşimi göz önüne alınarak, değişik katma değer oranlarına tabi harcama kalemleri saptanmıştır. **Kamu maliyesinde KDV tipi tüketim vergilerinin genellikle yasal mükellef olmadığı halde nihai tüketiciye yansıdığı varsayılır.** Bu nedenden dolayı da kayıtdışı alışverişlerde bu vergi pazarlık konusu olabilmektedir. Bu varsayım altında 1994 yılında yürürlükte bulunan düzenlemeler çerçevesinde standart oran olan %15, ham gıda maddesi %1, temel gıda maddeleri (işlenmiş) gibi mal grubuna uygulanan %8 ve kozmetik ürünleri gibi lüks sayılan mal gruplarına uygulanan %23 oranları ile her hanehalkı için toplam KDV hesaplanmıştır. 2002 yılında ise standart oran %18 olmak üzere bu oranlar sırasıyla %1, %8, %18 ve %26'dır.

⁸ Ankette finansman ve banka bonusu ile diğer menkul kıymetler de bu gruptan sayılmaktadır. Piyasa verilerine bakıldığında bu grubun önemli bir bölümü devlet iç borçlanma senetleridir. Ancak tümünün bu senetler olmadığı dikkate alınmalıdır.

KDV yükü açısından değişik gelir gruplarının tüketim eğilimi önemlidir. **Gelir arttıkça tüketim eğilimi düşmekte ve ödenen KDV'nin gelire oranı da azalmaktadır.** Uygulamada ortaya çıkan bu azalan oranlı yapısı dolayısıyla oran farklılaştırılmasına gidilmektedir. Tüketim eğilimleri Tablo 4'ün birinci sütununda verilmektedir. Düşük gelir grubunda 1 civarında olan bu eğilim (transferlerin eklenmesiyle 1'i aşmış görünmektedir), gelir arttıkça azalmakta ve üst gelir grubunda 1994'de %75 ve 2002 yılında %50'lere kadar inmektedir.⁹ Harcama bileşimine bakıldığında, %1 oranında KDV'ye tabi harcamaların toplam harcamalara oranı en düşük gelir grubunda %13 civarında ve gelirle ters orantılı olarak azalmakta, en yüksek gelir grubu için ise %6'ya kadar düşmektedir (2002 için bu oran %5'den %1'e kadar inmektedir). %8 oranına tabi harcamaların payı da benzer şekilde gelirle ters orantılı olarak azalmakta, %34 (30)'den %25 (19)'e kadar düşmektedir.¹⁰ Ancak bu ters orantı daha düşük düzeyde görünmektedir. **Standart orana tabi harcamalar, toplam harcamaların en büyük bölümünü oluşturmakta ve bütün gruplar için harcamaların yarısından fazlasını oluşturmaktadır.** Bu harcamalar ise gelirle doğru orantılı olarak artmakta, ancak bu artış düşük düzeylerde kalmaktadır. Düşük gelirli gruplar için %51 (62) civarında olan bu oran yüksek gelirli gruplar için %60 (70)'ın biraz üzerine çıkmaktadır. %23 (26) oranına tabi harcamaların toplam içerisindeki payı ise düşük olmakla beraber gelirle doğru orantılı olarak artmakta ve bu artış eğilimi standart mal grubundan çok daha yüksek görünmektedir (düşük ve yüksek gelirli gruplar arasındaki fark yaklaşık olarak 2.5 kattır).

Hesaplamlarda göz önüne alınan bir nokta, ankette yer alan harcama miktarının KDV'yi içeriyor olmasıdır. Bu çerçevede her hanehalkı için KDV şu şekilde hesaplanmıştır:

$$KDV = \frac{tVSH}{(1+t)}, \quad KDV = \text{hanehalkının ödediği katma değer vergisi}, \quad t = \text{vergi oranı},$$

$VSH = KDV$ sonrası harcama tutarı.

⁹ 2002 yılına ilişkin harcama verilerinde bazı sorunlar saptanmıştır. Güvenli bir yol olarak harcamalar DİE'nin açıkladığı ortalama tüketim eğilimi kullanılarak bir ağırlıklandırma yapılmıştır.

¹⁰ Parantez içi rakamlar 2002 yılına ait oranlardır.

Katma değer vergisindeki farklılaştırılmış oranlar harcama türüne göre dikkate alınmıştır. Bu çerçevede yapılan hesaplamalar doğrultusunda alınan sonuçlar Tablo 4'ün son üç sütununda verilmektedir.

Tablo 4. KDV'yi kim ödüyor?

Dilim (%20)	Tüketim Eğilimi (Harcama/Gelir)	Değişik KDV oranlarına Tabi Harcamaların Payı				KDV Yüğü (KDV/Gelir)	KDV Öncesi Dağılım	KDV Sonrası Dağılım
		%1	%8	%15	%23			
1994								
1	1.35	0.13	0.34	0.51	0.02	0.14	0.055	0.053
2	1.03	0.11	0.33	0.53	0.03	0.11	0.094	0.092
3	0.93	0.10	0.32	0.55	0.03	0.10	0.137	0.135
4	0.85	0.09	0.29	0.58	0.04	0.10	0.196	0.196
5	0.75	0.06	0.25	0.63	0.05	0.09	0.518	0.523
Gini Katsayısı							0.426	0.441
2002								
		%1	%8	%18	%26			
1	1.39	0.05	0.30	0.62	0.03	0.16	0.046	0.043
2	0.87	0.05	0.27	0.64	0.04	0.13	0.090	0.087
3	0.74	0.04	0.26	0.66	0.04	0.12	0.132	0.131
4	0.65	0.03	0.24	0.68	0.05	0.10	0.203	0.202
5	0.51	0.03	0.19	0.72	0.06	0.09	0.530	0.537
Gini Katsayısı							0.451	0.453

Buna göre **KDV yükü ilgili yıllarda düşük gelir grubu için sırasıyla %14 ve %16 olarak ortaya çıkmakta ve gelir arttıkça azalmaktadır.** En yüksek gelire sahip olan %20'lik dilim için bu oran her iki yıl için de %9 olarak hesaplanmıştır. KDV öncesi ve sonrası gelir dağılımına bakıldığında miktar olarak küçük olmakla beraber gelir dağılımını bozucu bir etki ortaya çıkmaktadır. En düşük %20'lik dilimin gelirden aldığı pay KDV sonrası binde 2 (3) civarında azalırken, en yüksek dilimin payı binde 5 (7) civarında artmaktadır. Orta üstü gelir grubunda belirgin bir değişme olmazken, orta ve orta altı grupların bu değişmeyi yüklediği görülmektedir. KDV'nin genel olarak uygulamada azalan oranlı olacağı savı yaygındır. KDV yükü açısından düşünüldüğünde bu doğrudur ve yüksek gelirden düşük gelire doğru artmaktadır. Bu artış tüketim eğilimi ile doğrudan ilgilidir. **Ancak %20'lik dilimler açısından bakıldığında gelir dağılımı üzerinde dikkate değer bir etki yaratmamaktadır.** Bunun en önemli nedeni, düşük gelir gruplarının harcama bileşiminin büyük ölçüde düşük oranlı KDV'ye tabi mallardan

oluşmasıdır. Standart oranın altındaki oranlarda KDV'ye tabi harcamalar düşük gelirli grupların harcamasının %47'sini oluştururken, yüksek gelirli gruplarda bu oran %31'dir. Standart oran ve yüksek orana tabi harcamaların oranı ise gelirle doğru orantılı olarak artmaktadır. Tablodan görüleceği gibi, 2002 yılı için de farklılaştırılmış KDV oranlarına tabi harcama kalemleri, KDV yükü, KDV öncesi ve sonrası gelir açısından benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. KDV gelir dağılımını az da olsa benzer biçimde düşük gelir aleyhine bozmaktadır.

Başlangıç gelir dağılımının çarpıklığı göz önüne alındığında, bütün gruplara aynı düzeyde yansısız bile, bu verginin hakkaniyeti ciddi bir tartışma konusudur. Çünkü gelire oranla en düşük gelir grubunun ortalama KDV yükü en yüksek gelir grubunun 1.5 katından fazladır. Bu açıdan bakıldığında, özellikle son 20 yılda dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının artması ve gelir dağılımı açısından ortaya çıkan bu durum, KDV'nin daha ziyade kamu finansmanını kolaylaştırmak için kullanıldığını göstermektedir (Bkz. TabloEk.7). Tasarruf eğilimi ve etkinlik açısından KDV'nin daha etkili bir vergi olduğu savunulabilir. Bu genel olarak doğru olmakla beraber, tasarrufların kullanılma biçimi ele alındığında, önceki alt bölümde tartışıldığı gibi, gelir vergisinin de adalet ilkesi doğrultusunda uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Gayrimenkulden elde edilen gelirlerin önemli bir bölümü beyan edilmezken, menkul gelirlerinin bir bölümü yasal olarak vergi dışı kalmaktadır.¹¹ Dolayısıyla KDV'nin ağırlıklı vergi olması tasarrufları artırırken, bu tasarrufların kullanılma biçimi ve vergi düzenlemeleri, gelir vergisinin de artan oranlılığının etkisini azaltmaktadır.

3.3.Akaryakıt Tüketim Vergisi (Özel Tüketim vergisi) ve Motorlu Taşıtlar Vergisi

Akaryakıt Tüketim Vergisi (ATV) (Özel Tüketim Vergisi-ÖTV) akaryakıtın türüne göre değiştiği gibi, Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) taşıt türü ve niteliklerine göre değişebilmektedir.¹² Kullanılan veri setinde bu konuda detaylı bilgi olmadığından, Maliye Bakanlığı kaynaklarından taşıt başına ortalama bir vergi hesaplanarak analizler yapılmıştır

¹¹ Eylül 2004 itibariyle Ankara ili için yapılan teftişler, gayrimenkul gelirlerinin yarısının beyan dışı kaldığını ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar bu eğilimin yaygın olduğunu göstermektedir.

¹² ÖTV, KDV'nin standart oranının üzerindeki oranlara tabi mallar da dahil olmak üzere 2002 yılı ortalarında yeniden düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu tarihten sonra toplanmış verilerle yapılacak çalışmalarda bu ayırım dikkate alınmalıdır.

(bkz. Tablo 5).¹³ Buna göre ATV, 1994 için KDV'nin tersine bir durum ortaya çıkarmakla beraber etki çok önemsiz bir düzeyde kalmaktadır. Yüksek gelir grubundaki geliri binde 3 civarında azaltan ATV, alt gelir gruplarında sadece binde 1 civarında bir artış meydana getirmektedir. **Otomobil sahipliği genellikle yüksek gelir gruplarında olduğu için bu vergi, sözkonusu kesimlere daha fazla yük getirmektedir.** Ancak görüldüğü gibi gelir dağılımı yapısını değiştirmek gibi ciddi bir etki ortaya çıkarmamaktadır.¹⁴

Tablo 5. Otomobil Sahipliği ve Akaryakıt Tüketim Vergisi

<i>Dilim (%20)</i>	<i>Otomobil Sahipliği</i>	<i>ATV'nin Hanehalkına Dağılımı</i>	<i>ATV Öncesi Dağılım</i>	<i>ATV Sonrası Dağılım</i>
1994				
1	0.030	0.010	0.055	0.056
2	0.059	0.026	0.094	0.095
3	0.140	0.080	0.137	0.137
4	0.233	0.173	0.196	0.197
5	0.539	0.711	0.518	0.515
Gini Katsayısı			0.426	0.424
2002				
1	0.032	0.016	0.046	0.047
2	0.080	0.055	0.090	0.091
3	0.167	0.123	0.132	0.133
4	0.260	0.231	0.203	0.203
5	0.461	0.575	0.530	0.526
Gini Katsayısı			0.451	0.451

Gelirle bağlantısı benzer olmakla beraber akaryakıt tüketim vergisinde sahip olunan özel araçla bağlantılı olarak yapılan harcamalar nedeniyle artan oranda bir vergi yükü ortaya çıkmaktadır. 1994 yılında toplam ATV'nin %1'i alt %20'lik dilim tarafından ödenirken, %70'den fazlası üst %20'lik dilim tarafından ödenmektedir. **Bunun sonucunda son sütunda görüldüğü gibi ATV yüksek gelir aleyhine bir dağılım ortaya çıkarmakta, ancak bu dağılımın büyüklüğü ciddi boyutlara ulaşmamaktadır.** 2002 için ise KDV benzeri düşük gelir aleyhine bir etki yaratmakla beraber bu etki de büyük boyutlarda

¹³ Bu hesaplamalar için yararlanılan kaynak: Maliye Bakanlığı (1994-2002), *Hazine Genel Hesabı ve Katma Bütçeli İdareler Kesinhesabı*, Muhasebat Genel Müdürlüğü.

¹⁴ DİE'den sağlanan veri tabanında 1994 yılı için özel araçlarla ilgili yapılan tüm harcamalar tek kalemdedir. Bu harcamaların önemli bir bölümünün yakıt olduğu varsayımı altında bu hesaplamalar yapılmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki hesaplama sözkonusu verginin yüksek gelir aleyhindeki maksimum geliri yeniden dağıtıcı özelliğini yansıtmaktadır. 2002 yılı için ise yakıt ayrı bir kalem olarak yer almıştır.

değildir. Aradaki bu fark otomobil sahipliğinden kaynaklanmaktadır. Alt gelir gruplarındaki otomobil sayısı arttığından bu tür bir etki ortaya çıkmıştır. ATV nesnel bir vergidir ve bütün mükellefler için aynı şekilde uygulanmaktadır.

Motorlu taşıtlar vergisi 1994 yılı için **dağılımda belirgin bir fark ortaya çıkarmamaktadır.** Otomobil sahipliğine bağlı olarak yüksek gelir aleyhine önemsiz bir değişim yaratmaktadır. **Bunun bir nedeni gelir dağılımına benzer bir dağılımın otomobil sahipliğinde de mevcut olmasıdır.** Hanehalkının sahip olduğu otomobillerin %3'ü alt %20'lik dilimde yer alırken %54'e yakını üst %20'lik dilimde yer almaktadır. Diğer dilimlerde ise gelir ile doğru orantılı olarak arttığı görülmektedir. 2002 yılında ise orta ve orta altı gelir grubunun gelir payında binde bir civarında bir azalma meydana getirmektedir. Bu da dikkate değer bir değişim değildir.¹⁵ Dikkat edilmesi gereken bir nokta, hanehalkının otomobil sahibi olup olmadığı ankette ortaya çıkmakla beraber, vergi açısından önemli olan otomobilin niteliğidir. Bu ayırım yapılamadığından otomobil başına ortalama bir vergi hesaplanarak ilgili hanehalkına dağıtılmıştır. Dolayısıyla gelir düzeyi yükseldikçe "lüks" araba sahibi olma eğilimi arttığından, yüksek gelir grupları için motorlu taşıtlar vergisinin ortalamadan daha yüksek, düşük gelir grupları için ise ortalamadan daha düşük olacağı düşünülebilir. Bu durumda yüksek gelir aleyhine bir yeniden dağılım ortaya çıkması da olasıdır. Ancak eldeki verinin içeriği bu tür bir etkiyi test etmemize olanak vermemiştir.

¹⁵ Motorlu taşıtlar vergisine ilişkin sonuçlar önemsiz olduğundan rapor edilmemiştir.

4.HARCAMALARDAN KİMLER YARARLANIYOR?

Kamu harcamalarının yansıması genellikle belirli harcama kategorileri dikkate alınarak analiz edilmektedir. Çoğunlukla iki yöntem kullanılmaktadır: Harcama ve fayda yansıması. **Harcama yansıması çalışmalarında kamu harcamalarının toplumdaki değişik kesimlerdeki bireylerin gelirini ne kadar artırdığı araştırılmakta ve bu bireylerin gelir dağılımı yapısındaki yerleri belirlenmektedir.** Fayda yansıması çalışmalarında ise eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetlere yapılan harcamalardan hangi grupların yararlandığı saptanmaya çalışılmaktadır. Ancak fayda doğrudan ölçülemediğinden genellikle kamu harcamalarının değişik gelir gruplarına katkısı analiz edilmektedir.

Bütçeden finanse edilen harcamalar çok değişik özellikler taşımaktadır. Bunların bir bölümü savunma, adalet, emniyet ve altyapı benzeri hizmetlerden oluşurken, diğer bir grup kişilere daha doğrudan yarar sağlayan eğitim ve sağlık hizmetleridir. Bu harcamaların yararını ölçebilmek için anket dışında bazı makro verilere gerek duyulmuştur. Bazı çalışmalarda kişi başına ortalama eğitim ve sağlık harcaması alınarak hanehalkına dağıtılmaktadır. Sağlık, eğitim ve altyapı hizmetlerine yapılan kamu harcamaları bütçe kesin hesap tasarıları, Devlet Planlama Teşkilatı ve diğer kamu kuruluşlarının raporlarından derlenmiştir.

Tablo 6. Kamu Harcamaları Gerçekleşmeleri

	1994		2002	
	TrilyonTL	Kişi(Hanehalkı) Başına* (binTL)	TrilyonTL	Kişi(Hanehalkı) Başına* (binTL)
Toplam Kamu Harcamaları	897.3	67231	114963	6967454
Eğitim (İlk-Orta-Lise)	89.7	7995	8043	652035
Sağlık	103.5	1742	9518	132759
Üniversite Eğitimi	31.0	27076	3103	1849296
Genel Kamu Hizmetleri	374.2	28044	37839	2293273
Altyapı Hizmetleri	223.1	16719	19638	1190182
Faiz Ödemeleri	298.3	(harcamaya oranı) 33.2	51871	(harcamaya oranı) 45.1

*Eğitim harcamaları öğrenci başına, sağlık harcamaları (toplam kamu) kişi başına, diğer harcamalar ise hanehalkı başına rakamlar olarak alınmıştır. Transfer harcamalarından sağlanan gelirler ise ankette yer almaktadır ve bu gelirler sadece bütçeden değil, sosyal güvenlik kuruluşları ve diğer kurumlardan elde edilen diğer transferleri de içermektedir.

Ele alınan yıllarda kamu harcamaları gerçekleştirmeleri Tablo 6’da verilmektedir. **Fonksiyonel açıdan bakıldığında bütçe rakamları içerisinde en büyük pay genel kamu hizmetleri ve faiz ödemelerine ayrılmaktadır. Hatta 2002 yılında 1994 yılına göre en büyük pay genel kamu hizmetlerinden faiz ödemelerine kaymıştır. Bunu altyapı, sağlık ve eğitim takip etmektedir.** Buradaki sağlık harcamaları toplam kamu sağlık harcamalarını ifade etmektedir ve dolayısıyla bütçede Sağlık Bakanlığı’na ayrılan miktardan yüksektir. Son olarak üniversite eğitime ayrılan pay da küçümsenmeyecek bir düzeydedir. Harcamaların bu bileşiminin değişik hanehalkı gruplarını nasıl etkilediği sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

4.1.Eğitim Harcamaları

Eğitim hizmetinin toplumun değişik kesimlerine yansımaları analiz etmek için orta öğrenim ve üniversite ayırımına gidilmiştir. İlk ve orta öğrenim hizmeti için Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi kullanılmıştır. Kesinleşen harcama miktarı öğrenci sayısına bölünerek öğrenci başına eğitim harcaması hesaplanmış ve ilk ve orta öğrenimde okuyan çocuğu bulunan hanehalkına öğrenci sayısı dikkate alınarak dağıtılmıştır. Üniversite eğitimi için ise üniversiteler ve YÖK bütçesi rakamlarından benzer şekilde öğrenci başına yükseköğrenim harcaması bulunarak hanehalkına dağıtılmıştır. Hanehalkı geliri ve bu gelire eğitim harcamasının eklenmesi ile bulunan gelirin %20’lik dilimler arasındaki dağılımı 1994 yılı için Tablo 7’de raporlanmıştır.

Tablo 7.Eğitim hizmetinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi

Dilim (%20)	Hanehalkı Geliri		Eğitim sonrası gelir	
	1994	2002	1994	2002
1	0,055	0.046	0,057	0.056
2	0,094	0.090	0,096	0.097
3	0,137	0.132	0,138	0.137
4	0,196	0.203	0,197	0.204
5	0,518	0.530	0,512	0.507
Gini Katsayısı	0.426	0.451	0.420	0.422

Buna göre **eğitim harcamalarının genel olarak gelir dağılımını düşük gelir lehine düzelttiği söylenebilir.** Daha detaylı bakıldığında 1994 yılı verileri ile elde edilen bulgular sadece binde 6’lık bir transferin gerçekleştiğini göstermektedir. 2002 yılı bulguları ise

eğitim harcamaları sonucunda üst gelir grubunun payında %2.3 civarında bir azalma olduğunu göstermekte ve bu dağılımdan en büyük pay düşük ve orta altı gruba gitmektedir. TabloEk.5’de öğrencilerin değişik gelir dilimlerine dağılımları verilmektedir. 1994 yılında ilk ve orta öğrenimde bulunan öğrencilerin %11’den biraz fazlası alt gelir grubunda yer alırken bu oran 2002 yılında %18’e çıkmıştır. Üst gelir gruplarında ise tersi yönde bir gelişme olmuş ve bu oran %28’den %21’lere inmiştir. Dolayısıyla ilk ve orta öğrenimin düşük gelir lehine bir dağılım ortaya çıkarması ve bu etkinin yıllar itibariyle artması okul çağındaki nüfusun gelir dilimlerine dağılımını ile doğrudan bağlantılıdır.

Belirtilmesi gereken bir nokta, kamu eğitim harcamalarının büyük bir bölümü personel ücretleri, geriye kalanı ise bina yapımı gibi altyapı hizmetleridir. Eğitim kalitesini artıracak yardımcı araç-gereç türünden harcamalar ise harcamaların küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu türden harcamalar ise genellikle hanehalkı özel harcamaları ile gerçekleşmektedir. **Eğitim kalitesinin göz önüne alınması için kamu ve özel eğitim harcamalarının bu anlamda tamamlayıcı nitelikte olduğu düşünülebilir.** Dolayısıyla kamusal olarak finanse edilen eğitim hizmeti dışında hanehalkının eğitime yönelik harcamalarının da dikkate alınması gerekir. Bu tür bir yaklaşımdan yola çıkılarak hanehalkının eğitime yönelik harcamalarının ortalaması alınmış ve ortalamanın altında (üstünde) harcama yapan kesimler saptanmıştır. Öğrenci başına yapılan kamu eğitim harcaması bu endeksle ağırlıklandırıldığında ortaya çıkan dağılım Tablo.Ek6’da verilmektedir. Bu durumda eğitim harcamasının yansımaları yerine eğitim hizmetinden yararlanmanın tartışıldığı dikkate alınmalıdır.

Buna göre eğitimin etkisi yeniden hesaplandığında 1994 yılı için düşük gelir lehine gözlemlenen etki azalmakta ve yüksek gelir grubu üzerindeki olumlu etki artmaktadır. 2002 yılı için ise belirgin bir değişme ortaya çıkmamaktadır. Refah iktisadı literatüründe özellikle yoksulluk çalışmalarına paralel olarak kamu hizmetlerinin eşit düzeyde sunulmasının yanında, bu hizmetten yararlanma imkanına odaklanılmaktadır. Özellikle A. K. Sen’in öncülük ettiği çalışmalarda, *insani sermaye* kavramı altında eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerinin hem bireysel hem de toplumsal refahın ana bileşenleri olduğu vurgulanarak, fırsat eşitliğinin her koşulda zorunlu olarak sağlanması gerektiği

kabul edilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla **kamu politikalarının refah sonuçlarının değerlendirilmesinde, en az hizmetin sunumu kadar, bu hizmete toplumun farklı kesimlerinin ulaşma olanakları da önem kazanmaktadır.** Fırsat eşitliği açısından herkese eşit düzeyde sağlanan eğitim hizmetinden yararlanma düzeyi hanehalkı gelir düzeyine göre değişebilmektedir. Son dönemlerde düşük gelirli kesimlere yönelik olarak sağlanan bursların bu açıdan olumlu etkiler yaratması beklenir.

Üniversite eğitimi açısından bakıldığında farklı bir durum göze çarpmaktadır. Hanehalkında üniversite öğrencileri olan fertler bilinmekle birlikte bunların hangi alanlarda veya hangi üniversitelerde okudukları belli değildir. Özellikle tıp gibi belirli alanların maliyeti daha yüksektir. Ancak bu tür bir ayrıştırma yapılamadığından bir üniversite öğrencisinin ortalama maliyeti üzerinden bir hesaplama yapılmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu dahil 1994 yılı üniversitelerin toplam harcamaları ilgili yıla ait öğrenci sayısına bölüldüğünde öğrenci başına 1994 yılında 27 milyon, 2002 yılında ise 1.850 Milyar TL civarında bir maliyet çıkmaktadır. Hanehalkına dağıtıldığında ortaya çıkan dağılım tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Üniversite Eğitiminin Gelir grupları Üzerindeki Etkisi

Dilim (%20)	1994		2002	
	<i>Yüksek Öğretim Öncesi Gelir</i>	<i>Yüksek Öğretim Sonrası Gelir</i>	<i>Yüksek Öğretim Öncesi Gelir</i>	<i>Yüksek Öğretim Sonrası Gelir</i>
1	0.055	0.056	0.046	0.046
2	0.094	0.094	0.090	0.089
3	0.137	0.136	0.132	0.132
4	0.196	0.196	0.203	0.206
5	0.518	0.518	0.530	0.527
Gini Katsayısı	0.426	0.426	0.451	0.452

Buna göre üniversite eğitimi başlangıç dağılımından önemli ölçüde farklı bir dağılıma yol açmamaktadır (bkz. Tablo 8). **Ancak üniversitede okuyanların gelir gruplarındaki dağılımlarına bakıldığında 1994 yılında yaklaşık %55'i üst %20'lik dilimde yer alırken alt grupta yer alanların oranı %5 civarındadır.** Diğer gruplarda ise gelirle doğru orantılı olmak üzere başlangıç gelir dağılımına benzer oranlar sözkonusudur. **2002 yılında**

¹⁶ Bu konudaki temel çalışmalardan birisi için bkz. Sen, A. K., (2001), *Development as Freedom*.

ise bu oranlar sırasıyla %4 ve %41 civarındadır (Bakınız Tablo.Ek.5). En büyük artış orta ve orta üstü gelir grubunda yer almakta, orta altı ve alt gelir gruplarının payı ise ciddi ölçüde düşmektedir. Kır-kent dağılımında ise, üniversitede okuyanların 1994 yılında sadece %22'si kırsal kesimden gelmektedir. Bu oran 2002 yılı için %40'a yaklaşmaktadır. Bu artış yüksek öğretim harcamaları sonrası gelir dağılımını bir miktar değiştirmekle beraber, bu değişim sadece binde 3 civarındadır ve tamamı orta üstü gelir grubuna yansımaktadır. Dolayısıyla **başlangıç gelir dağılımına benzer bir dağılım üniversite hizmetinden yararlanma konusunda da ortaya çıktığından hizmet sonrası dağılımda gözardı edilemeyecek bir fark yaratmamaktadır.**

Üniversite eğitiminin etkisi bununla da sınırlı değildir. Uzun dönem gelir üzerinde de önemli etkileri olabilir. Ancak bu tür bir etki sadece bir yıla ait değil, zaman içerisindeki değişimleri de içeren bir veri seti ile test edilebilir. Elde bulunan veriler bu etkiyi ölçmeye müsait değildir. Ayrıca eldeki veri setinde üniversitede öğrenci olan fertler bilinmekle beraber hangi bölüm yada üniversitede okuduklarına dair bilgi de yer almamaktadır. Bu faktörler de üniversite eğitiminin gelir dağılımı üzerindeki etkisi konusunda gözardı edilemeyecek etkiler yaratabilir. YÖK tarafından 1997 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada buna dair önemli ipuçlarına ulaşılmaktadır.¹⁷ Buna göre üst gelir grubuna giren üniversite öğrencileri daha çok Boğaziçi, ODTÜ, İstanbul Teknik gibi üniversitelerde yoğunlaşırken alt gelir gruplarındakiler ise Yüzüncüyıl, Kafkas, Sütçü İmam gibi üniversitelerde yoğunlaşmaktadır. Diğer gruplar ise genel kanaati doğrulayan bir şekilde eğitim kalitesine göre diğer üniversitelere dağılmaktadır. Bu bilgiye dayanarak iki önemli sonuç çıkarmak mümkündür. Birincisi, **lise eğitimi ve üniversiteye hazırlık aşamasında hanehalkı geliri etkili olmakta ve toplamda düşük gelir gruplarındaki üniversite adayları sıralamanın altında yer alan üniversiteleri kazanabilmektedir.** Diğerisi ise sıralamada üstte yer alan üniversite mezunlarının iş bulma ve yüksek ücretlerle çalışma şansı daha fazla olduğundan, **uzun dönemde gelir dağılımını düşük gelir aleyhine bozması beklenebilir.** Araştırmada yer alan diğer bilgiler yukarıda ulaşılan sonuçları doğrular niteliktedir. Gelir düzeyi arttıkça hazırlık kurslarına giden ve yardımcı

¹⁷ Bkz. YÖK (1997), *Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması*, <http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/ailegel.html>.

dergi ve kitap alanların sayısı artmaktadır. Sonuç olarak mevcut gelir dağılımını belirli varsayımlar altında fazla değiştirmeyen üniversite eğitiminin uzun dönemde bozması bile beklenebilir. Yukarıda orta öğrenim için yapılan değerlendirmenin bir benzeri burada da yapılabilir. **Üniversite eğitimi toplumun bütün kesimlerine açık olmakla beraber, bu hizmetten yararlanabilmek belirli bir gelir düzeyine sahip olmayı gerektirmektedir.** Bu sonuç bir hizmetin sunumundan ziyade ona ulaşma olanağına göre yapılan refah değerlendirmelerini doğrular niteliktedir.

4.2.Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini değerlendirmek için toplam kamu sağlık harcamaları rakamından yola çıkılarak sağlık sigortasından yararlanan kişi başına harcama bulunmuştur.¹⁸ DİE'den sağlanan verilerde 1994 yılı için hanehalkının sadece SSK ve Emekli Sandığı'na bağlı olanları için bilgiler yer almaktadır. Bağ-kur ve Yeşil Kart sahiplerine ilişkin bilgi verilmemiştir (2002 yılı için bu bilgilerin tümü mevcuttur). Bu yüzden 1994 yılı için toplamda ve sadece ücretliler hesaba katılarak iki ayrı hesaplama yapılmıştır. Kamu sağlık harcamaları açısından bakıldığında üst gelir grubundan toplamda binde 6, sadece ücretliler değerlendirildiğinde ise binde 9'luk bir gelir alt gruplara transfer edilmektedir (Tablo 9).

Bir diğer hesaplama ise özel sağlık harcamalarından elde edilen bir endeksle yapılmıştır. Ortalama hanehalkı başına sağlık harcaması bulunarak ortalamanın altında ve üzerinde yer alan aileler saptanmıştır. Bu tür bir yaklaşımı iki değişik şekilde değerlendirmek mümkündür. Bazen sigortalılar kamuya ait hastanelerde yeterince hizmet alamadıklarından özel muayenehanelere gitmekte, tahlil ve ilaç benzeri harcamaları ise bağlı buldukları sosyal güvenlik kurumundan yapmaktadırlar. Bu durum hasta aileleri açısından zaman maliyetini düşürmekte ve muayene kalitesini artırmaktadır. Bu yüzden yapılan özel sağlık harcamalarının kamudan alınan sağlık hizmetinin kalitesini artırdığı düşünülebilir. Diğer yandan, gelir düzeyi yüksek hanehalkı herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olsa bile özel sektörü tercih edebilir. Eğitim harcaması gibi sağlık harcamalarının da gelirle pozitif ilişkide olduğu görülmektedir.

¹⁸ Toplam kamu sağlık harcamaları Devlet Planlama Teşkilatı kaynaklarından derlenmiştir.

Tablo 9. Kamu Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Etkisi (1994)

Dilim (%20)	Toplam Gelir	Sağlık Sonrası	Ücretliler	Ücretliler Sağlık Sonrası
1	0.055	0.056	0.044	0.046
2	0.094	0.096	0.099	0.103
3	0.137	0.138	0.157	0.160
4	0.196	0.198	0.239	0.240
5	0.518	0.512	0.461	0.450
<i>Gini Katsayısı</i>	<i>0.426</i>	<i>0.420</i>		
Özel sağlık Harcamaları Dahil				
	Toplam Gelir	Sağlık Sonrası	Ücretliler	Ücretliler Sağlık Sonrası
1	0.055	0.055	0.044	0.043
2	0.094	0.094	0.099	0.098
3	0.137	0.137	0.157	0.156
4	0.196	0.197	0.239	0.238
5	0.518	0.518	0.461	0.464
<i>Gini Katsayısı</i>	<i>0.426</i>	<i>0.426</i>		

Buna göre sağlık harcamalarının etkisine bakıldığında toplamda gelir dağılımı üzerinde herhangi bir etki gerçekleşmezken, sadece ücretliler için hesaplandığında, küçük de olsa (binde 4) düşük gelirli aleyhine bir etki ortaya çıkmaktadır. Eğitim ile ilgili bölümde tartışıldığı gibi, kamu sağlık hizmetlerinden sağlanan yarar gelir ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Diğer yandan gelir artışı ile beraber kamu sağlık hizmeti dışında hanehalkının özel sağlık harcamaları da mutlak rakamlarla artmaktadır. Ancak özel sağlık harcamalarının gelire oranı gelir ile ters orantılıdır. En düşük gelire sahip kesim gelirin %4'ünü sağlık için harcarken, üst gelir gruplarında bu oran %2'ye kadar düşmektedir.

2002 yılı verilerinde Yeşil Kart dahil hanehalkının kamu sağlık hizmetinden herhangi bir şekilde yararlanıp yararlanmadığına dair bilgiler yer almaktadır. Bu yüzden 2002 yılı verileri sağlık hizmetinin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin daha güvenilir sonuçlar vereceği düşünülebilir. Yapılan hesaplamalar Tablo 10'da gösterilmiştir. Buna göre **en düşük dilimde yer alan kesimlerin gelirden aldığı pay sağlık hizmeti sonrası binde 6 civarında artarken, en yüksek dilimin payı %2.2 civarında düşmektedir.** Bu yeniden dağılımın önemli bir bölümü orta ve orta altı gelir gruplarına gitmekte ve bir miktar da

(binde 3 civarında) orta üstü gelir grubuna yansımaktadır. Özel sağlık harcamalarının etkisi ise önemsiz düzeyde kalmaktadır.

Tablo 10. Kamu Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Etkisi (2002)

Dilim (%20)	Başlangıç geliri	Kamu Sağlık Hizmeti Sonrası	Kamu Sağlık Hizmeti Sonrası (Özel Harcamalar Dahil)
1	0.046	0.052	0.052
2	0.090	0.096	0.096
3	0.132	0.138	0.138
4	0.203	0.206	0.206
5	0.530	0.508	0.507
<i>Gini Katsayısı</i>	<i>0.451</i>	<i>0.424</i>	<i>0.424</i>

Görüldüğü gibi kamu sağlık harcamaları gelir dağılımını küçük düzeyde de olsa düşük gelir lehine değiştirmektedir. Ancak bu etki beklendiği kadar yüksek olmadığı gibi, orta gelir grupları düşük gelir grubundan daha fazla pay almaktadır. Bunun bir nedeni düşük gelir gruplarındaki kesimlerin herhangi bir sağlık sigortası kapsamına girmemesidir. Diğer yandan sağlık sigortası kapsamında olsa bile, Türkiye’de kamu sağlık hizmetlerinin yeterli olmadığı bir gerçektir. Özellikle muayene yaptırmak için fertler genellikle özel klinikleri tercih ederken, ilaç ve diğer hizmetler için kamusal hizmetleri tercih etmektedirler. Sağlık sigortasından mahrumiyetin ise özel sağlık harcamalarını artırdığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Kamu sağlık hizmeti ise gelirle orantılı bir yansıma eğilimi taşıdığından gelir dağılımı üzerinde ciddi bir etkiye sahip görünmemektedir.

4.3. Transfer Harcamaları

Harcamaların bir bölümü transfer adı altında belirli hanehalkı gruplarına doğrudan gelir transferi niteliğindedir. Bu harcamalara ilişkin bazı sonuçlar doğrudan anketten çıkmaktadır. Her iki ankette de kişilerin devletten karşılıksız olarak herhangi bir gelir elde edip etmediği sorulmaktadır. Bu transferler emekli maaşı, vergi iadesi ve diğer sosyal transferlerdir. 1994 yılında bu konuda tek soru sorulmuş, 2002 yılı anketinde ise daha detaylı sorulara yer verilmiştir.

1994 verileri ile transfer öncesi ve sonrası gelir her hane halkı grubu için hesaplanmış ve %20'lik dilimler için toplulaştırılarak sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir. Buna göre toplamda bakıldığında transfer harcamalarının büyük ölçüde düşük gelir gruplarına gittiği görülmektedir. En yüksek gelir grubunun transfer sonrası gelirindeki payında %1.4'lük bir azalış olurken, diğer gelir gruplarında değişik oranlarda artış olmaktadır. Bu artış orta ve daha düşük gruplarda binde 4 civarında, orta üstü gelir grubunda ise binde 2 civarındadır.

Tablo 11. Transfer harcamalarının etkisi (1994)

Dilim (%20)	Toplam Transferler Öncesi Gelir	Toplam Transferler Sonrası Gelir
1	0.052	0.055
2	0.089	0.094
3	0.132	0.136
4	0.194	0.196
5	0.532	0.518
<i>Gini Katsayısı</i>		<i>0.428</i>
		<i>0.426</i>

Yukarıdaki açıklamalardan transfer harcamalarının genellikle düşük gelir gruplarına gittiği görülmekle beraber, detaylar görülememektedir. 2002 yılındaki anket ise bu konuda daha detaylı analizler yapmaya uygundur. Benzer bir hesaplama 2002 yılı için yapılmış ve sonuçlar Tablo 12'de rapor edilmiştir. **Toplamda bakıldığında transfer harcamaları 2002 yılında, 1994 yılına göre daha büyük bir iyileşme sağlamaktadır.** İlk ve son sütun karşılaştırıldığında, transfer sonrası yüksek gelir grubunun payında meydana gelen %3.6'lık azalma diğer gelir gruplarına değişik oranlarda yansımaktadır. **Gelir transferinden en büyük payı %1.3 ve %1.1 ile sırasıyla orta altı ve orta gelir grubu alırken, en düşük gelir grubu binde 7 ve orta üstü gelir grubu binde 7 pay almaktadır.** Buradan çıkan sonuç, transfer harcamaları gelir dağılımında genel olarak düzeltici bir etki yaratırken, bu düzelme düşük gelir gruplarından ziyade orta gelir gruplarında daha belirgindir.¹⁹

¹⁹ Kır-Kent ayırımında sonuçlar çok farklı çıkmaktadır. Bu konuda 5. bölümde daha detaylı tartışmalar yapılacaktır.

Tablo 12. Transfer harcamalarının etkisi (2002)

Dilim (%20)	Toplam Transferler Öncesi Gelir	Emekli Maaşı Öncesi Gelir	Vergi İadesi Öncesi gelir	Toplam Transferler Sonrası Gelir
1	0.042	0.048	0.049	0.046
2	0.075	0.080	0.091	0.090
3	0.120	0.125	0.134	0.132
4	0.195	0.199	0.204	0.203
5	0.568	0.548	0.523	0.530
<i>Gini Katsayısı</i>	<i>0.534</i>	<i>0.504</i>	<i>0.443</i>	<i>0.451</i>

Transfer bileşimi içerisinde emekli maaşı ve vergi iadesi için ayrıca bir hesaplama yapılmıştır. Buna göre **vergi iadesi gelir dağılımı üzerinde hiçbir etki yaratmamaktadır**. Bunun bir nedeni, kişilerin vergi matrahlarına ve harcamalarına göre vergi iadesi almasıdır. Dolayısıyla iade sonrası dağılım üzerinde herhangi bir etki ortaya çıkmamaktadır. **Emekli maaşları ise büyük ölçüde orta gelir gruplarına yansımakta ve en düşük pay en düşük gelir grubuna gitmektedir**. En düşük gelir grubunun yoksul kesim olduğu ve genellikle sosyal güvenlikten yoksun olduğu düşünülürse bu etkiyi açıklamak zor değildir. Çalışma süresince bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olan kesimler emekli maaşından yararlandıklarından, emekli döneminde de genellikle gelirden görece daha yüksek pay almaktadırlar. Tam tersi bir durumun en düşük gelir grubu için ortaya çıktığı görülmektedir.

4.4.Diğer Harcamalar

Altyapı, savunma, emniyet, adalet vs. gibi diğer harcamalar değişik ölçütlerle dağıtılmaktadır. Savunma ve diğer kamu hizmetleri eşit olarak dağıtılabileceği gibi, gelirle doğru orantılı olarak da dağıtılabilmektedir. Birinci yaklaşımda saf kamu mallarından her vatandaşın eşit olarak yararlandığı varsayılmaktadır. Diğer yandan maliye teorisinde A. Smith'e kadar giden bazı yaklaşımlarda devletin koruması altında elde edilen gelir düşüncesinden yola çıkılarak, geliri yüksek olan kesimin bu hizmetlerden daha fazla yararlandığı varsayılmaktadır.²⁰ Bu çalışmada gelirle doğru orantılı olarak genel kamu hizmetlerinden yararlanıldığı varsayılmıştır. Altyapı harcamaları için ise konutun değeri, yada kiracılar için kira bedeli yararlanmanın bir ölçütü olarak kullanılmıştır.

Kamu harcamalarının eğitim, sağlık, sosyal transferler ve faiz ödemeleri dışında kalan kalemleri genel kamu hizmetleri ve altyapı hizmetleri olarak iki gruba ayrılmıştır. Genel kamu hizmetleri ortalama gelir üzerinden bir endeks oluşturularak hanehalkına dağıtılmıştır. Burada gelir ile orantılı olarak genel kamu hizmetlerinden yararlanıldığı varsayılmıştır. Altyapı hizmetleri için ise ev sahipleri için konutun değeri, kiracılar için ise kira değeri üzerinden bir endeks hesaplanarak harcamalar hanehalkına dağıtılmıştır.²¹ Buradaki varsayım ise kişilerin oturduğu evin değerine göre altyapı hizmetlerinden yararlandığı yönündedir. Sonuçlar Tablo 13’de özetle verilmiştir.

Tablo 13. Genel Kamu ve Altyapı Hizmetlerinin Hanehalkı Gelirine Etkisi

Dilimler (%20)	Başlangıç Geliri	Genel Kamu Hizmetleri	Altyapı Hizmetleri
1994			
1	0.055	0.055	0.063
2	0.094	0.094	0.099
3	0.137	0.136	0.143
4	0.196	0.197	0.199
5	0.518	0.518	0.496
Gini Katsayısı	0.426	0.427	0.406
2002			
1	0.046	0.046	0.053
2	0.089	0.089	0.096
3	0.132	0.132	0.138
4	0.203	0.204	0.203
5	0.530	0.529	0.510
Gini Katsayısı	0.451	0.451	0.432

Buna göre beklendiği gibi **genel kamu hizmetlerinin gelir dağılımı üzerinde herhangi bir etkisi gözlenmemiştir**. Bu hizmetlerin saf kamu malı olarak ele alınması halinde düşük gelir lehine bir durum ortaya çıkması beklenir. **Altyapı harcamalarının etkisi ise düşük gelir lehine gelirin yeniden dağıtımı olarak kendini göstermektedir**. Yüksek gelir grubundan yaklaşık olarak %2 civarındaki bir gelir alt gruplara dağılmaktadır. Büyük bir bölümü orta ve orta altı gelir grupları olmak üzere bu aktarım mekanizması grupların tümüne yansımaktadır. Genel kamu hizmetleri ve altyapı harcamaları açısından 1994 ve 2002 yılı verileri benzer sonuçlar vermektedir.

²⁰ Musgrave (1959), *The Theory of Public Finance*, s.66-68.

5.BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI

Vergi ve harcamaların kır ve kentlerde yaşayan kesimler üzerinde farklı etkileri olabileceği gibi, bölgeler açısından da önemli farklar ortaya çıkabilir. Bu bölümde öncelikle kır-kent ayırımı yapılmıştır. Vergiler açısından bakıldığında, Tablo 14’de görüldüğü gibi, **1994 yılında kırsalda yaşayanlar gelir vergisi sonrası gelirin %34’üne yakınına sahip olurken, vergi öncesi gelir sadece binde 1 civarında değişmektedir** (kent payı ise %66’yı geçmektedir). **Katma Değer Vergisi ve Akaryakıt Tüketim Vergisi ise dağılımı sadece binde 2 civarında kırsal kesim lehine değiştirmektedir.**

Tablo 14. Vergilerin Kır ve Kentlerdeki Gelir Dağılımına Etkisi (1994)

	Başlangıç Geliri	Gelir Vergisi Öncesi	Katma Değer Vergisi Sonrası	Akaryakıt Tüketim Vergisi Sonrası
Gelir Dilimleri			KIR	
1	0.097	0.091	0.093	0.097
2	0.138	0.133	0.136	0.139
3	0.176	0.173	0.174	0.176
4	0.219	0.220	0.221	0.219
5	0.370	0.383	0.376	0.369
Kır Toplam	0.337	0.336	0.339	0.339
			KENT	
1	0.034	0.031	0.033	0.035
2	0.072	0.065	0.070	0.072
3	0.116	0.108	0.114	0.117
4	0.185	0.175	0.183	0.185
5	0.593	0.621	0.599	0.591
Kent Toplam	0.663	0.664	0.661	0.661

Bir diğer ayırım ise coğrafi bölgeler açısından yapılmıştır.²² 1994 hesaplamaları Tablo 15’de verilmiştir. Başlangıç gelirinden en büyük payı %35’e yakın bir oranla Marmara

²¹ Ev kirasının evin değeri ile doğru orantılı olduğu varsayılmaktadır.

²² Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılanlar dahil olmak üzere değişik çalışmalarda bu ayırım yapılmakla beraber, coğrafi bölgeler ayırımı tartışmalıdır. Örneğin Gaziantep ve Şırnak aynı bölge sınırları içerisinde kalmaktadır. Diğer bir çok bölge açısından bu tür farklı özellik ve gelir düzeyine sahip iller saymak mümkündür. Aynı coğrafi bölgede bile olsa farklı ekonomik gelişme ve sosyo-kültürel yapıya sahip illere farklı yaklaşımda yarar vardır. Bu çalışmanın sınırlarını aşmakla beraber bu konuda başka bazı çalışmaların yapılmasında yarar vardır.

Bölgesi almaktadır. En düşük paya sahip olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise %5'in altında kalmaktadır. Ege ve İç Anadolu bölgeleri %15'in biraz üzerinde, Akdeniz ve Karadeniz bölgeleri %11 civarında, Doğu Anadolu bölgesi ise %6 civarında milli gelirden pay almaktadır. Gelir Vergisi bu dağılımı fazla değiştirmemektedir.²³ Marmara ve Ege gibi yüksek gelir düzeyine sahip bölgelerden binde 7 civarındaki bir gelir İç Anadolu ve Karadeniz gibi düşük pay alan bölgelere aktarılmış görünmektedir. Doğu Anadolu ve İç Anadolu için beklenmeyen sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle Doğu Anadolu gibi düşük pay alan bir bölgenin olumlu etkilenmesi, İç Anadolu gibi görece yüksek gelire sahip olan bir bölgenin ise tersine net katkıda bulunması beklenirdi. Ancak bu hesaplamalar coğrafi bölgeler açısından yapılmıştır ve sözü edilen bu bölgeler büyük ölçüde heterojen bir yapı sergilemektedirler.

Tablo 15. Vergilerin Coğrafi Bölgelerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi (1994)

Coğrafi Bölgeler	Başlangıç Geliri	Gelir Vergisi Öncesi	KDV Sonrası	ATV Sonrası
Marmara Bölgesi	0.346	0.350	0.345	0.346
Ege Bölgesi	0.152	0.155	0.152	0.151
Akdeniz Bölgesi	0.116	0.112	0.116	0.116
İç Anadolu Bölgesi	0.167	0.161	0.167	0.167
Karadeniz Bölgesi	0.110	0.108	0.110	0.110
Doğu Anadolu Bölgesi	0.061	0.064	0.062	0.062
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	0.049	0.049	0.049	0.049

Bölge içi gelir dilimleri açısından bakıldığında en eşitsiz yapı geliri en yüksek olan Marmara ve Ege bölgelerinde ortaya çıkmaktadır (bkz. TabloEk.8). En düşük gelir grubunun payı bu iki bölgede %3'ün altında, en yüksek dilimin aldığı pay ise %60'ın üzerindedir. Tersine Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu paylar sırasıyla %13 ve 27 civarındadır. Diğer yandan **gelir vergisi bölgelerin tümünde bu dağılımı belirli ölçülerde düşük gelir lehine, katma değer vergisi ise yüksek gelir lehine değiştirmektedir.** Akaryakıt tüketim vergisi ise belirgin bir etki ortaya çıkarmamaktadır. Genel olarak vergilerin etkisinin Türkiye genelinde yarattığı etkilere benzer olduğu söylenebilir.

²³ Bölgeler açısından da bir kayıtdışılık tartışması yapılabilir.. Bu konuda genel kabul gören bir görüş mevcut değildir. Ancak bazı çalışmalar sanayileşmiş bölgelerde daha fazla kayıtdışılık olduğunu göstermektedir. Örnek bir çalışma için bkz. Pınar (2002), "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı: Türkiye İçin İller Bazında bir Tahmin", *Ekonomik Yaklaşım*, s.83-97.

2002 yılı verileri bölge kodları içermediğinden sadece kır-kent ayırımında değerlendirilmiştir (bkz. Tablo 16). Buna göre kırsal kesimin gelirden aldığı pay 1994 yılına göre %1 azalmış görünmektedir (%32.7). Ancak gelir vergisi öncesi gelire göre ise %1 civarında bir artış ortaya çıkmaktadır. Katma değer vergisi ise geliri kırsal kesim aleyhine %1.8 civarında değiştirmektedir. Akaryakıt tüketim vergisi ise binde 6 civarında lehte bir dağılım ortaya çıkarmaktadır. Gelir dilimleri açısından ise benzer bir etki ortaya çıkmakta ve gelir vergisi dağılımı bir parça düzeltirken, KDV dağılımı düşük gelirli gruplar aleyhine bozmaktadır. Kırsal kesimde gelir vergisi sonucu %1.2 civarındaki bir gelir üst dilimden alttakilere dağılırken, bu oran kentsel bölgelerde %1.9'dur. KDV sonucu ortaya çıkan bozulma ise kırsal bölgede binde 9, kentsel bölgede binde 4'tür. Akaryakıt tüketim vergisi ise kırsal kesimde orta gruplar aleyhine dağılımı bozarken, kentsel bölgelerde, yüksek dilimler aleyhine bozmaktadır.

Tablo 16. Vergilerin Kır ve Kentlerdeki Gelir Dağılımına Etkisi (2002)

	Başlangıç Geliri	Gelir Vergisi Öncesi	Katma Değer Vergisi Sonrası	Akaryakıt Tüketim Vergisi Sonrası
Gelir Dilimleri			KIR	
1	0.061	0.058	0.054	0.061
2	0.118	0.114	0.115	0.118
3	0.154	0.150	0.156	0.152
4	0.220	0.219	0.219	0.218
5	0.447	0.459	0.456	0.450
Kır Toplam	0.327	0.317	0.309	0.333
			KENT	
1	0.039	0.036	0.038	0.040
2	0.076	0.071	0.075	0.078
3	0.121	0.116	0.120	0.123
4	0.195	0.190	0.195	0.195
5	0.569	0.588	0.573	0.565
Kent Toplam	0.673	0.683	0.691	0.667

Harcamalar açısından bakıldığında, 1994 yılında ilk-orta-lise öğrenimi, üniversite ve transfer harcamaları herhangi bir etki yaratmamaktadır. Altyapı harcamaları ise kırsal kesim aleyhine %3 civarında bir etki yaratmaktadır. Kırsal ve kentsel bölgelerin iç gelir

dilimleri açısından ise kentsel bölgelerde gelir dağılımı daha bozuk görünmektedir. En düşük gelir grubunun payı %4'ün altında, en yüksek gelir grubunun payı ise %67'nin üzerindedir. **Harcama kalemlerinden ilk ve orta öğrenim ile sağlık ve altyapı harcamaları yüksek gelirden bir miktar transfer yaratırken, bu transfer büyük ölçüde orta gelir gruplarına gitmektedir. Sadece altyapı harcamalarının düşük gelir lehine etki yarattığı ortaya çıkmaktadır.**

Tablo 17. Kamu Harcamalarının Kır ve Kentlerdeki Gelir Dağılımına Etkisi (1994)

	Başlangıç Geliri	İlk-Orta-Lise Öğr.	Üniversite	Sağlık Hizmeti	Altyapı Hizmeti	Transfer
Gelir Dilimleri	KIR					
1	0.097	0.098	0.097	0.097	0.102	0.096
2	0.138	0.139	0.138	0.139	0.140	0.138
3	0.176	0.177	0.176	0.176	0.176	0.175
4	0.219	0.220	0.219	0.221	0.219	0.220
5	0.370	0.366	0.370	0.367	0.362	0.370
Kır Toplamı	0.337	0.337	0.337	0.336	0.307	0.337
	KENT					
1	0.034	0.035	0.034	0.035	0.046	0.034
2	0.072	0.073	0.072	0.074	0.081	0.071
3	0.116	0.118	0.116	0.119	0.129	0.116
4	0.185	0.186	0.185	0.186	0.190	0.184
5	0.593	0.587	0.593	0.586	0.553	0.595
Kent Toplamı	0.663	0.663	0.663	0.664	0.693	0.663

Coğrafi bölgeler açısından ise harcama kalemlerinin önemli bir bölümü dikkate değer bir etki yaratmamaktadır. Sadece altyapı harcamaları dolayısıyla en yüksek paya sahip Marmara ve İç Anadolu bölgelerine sırasıyla %1.6 ve binde 3 civarında bir transfer gerçekleşmektedir. Diğer bölgeler ise değişen oranlarda bu dağılımdan olumsuz etkilenmektedirler. Bu tür bir etkinin ortaya çıkmasının bir nedeni konut fiyatları ve kira bedelleri için yapılan varsayımlardır. Gelir düzeyinin yüksek olduğu bu bölgelerde (İç Anadolu büyük ölçüde Ankara etkisini taşımaktadır) bu rakamlar yüksektir. Bu yüzden bölge içi dağılımlar da dikkate alınmalıdır.

TabloEk.9’da kamu harcamalarının bölge içi gelir dilimleri itibariyle etkileri verilmektedir. Buna göre ortaya çıkan dağılımlar Türkiye bazında hesaplanan etkilerden farklı görünmemektedir. Eğilim bu olmakla beraber özellikle eğitim ve altyapı harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi, düşük gelirli lehine olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesinde en yüksek düzeyine ulaşmaktadır (Diğerlerine göre daha yüksek olan bu etki yine de “binde” ile ifade edilebilecek kadar küçüktür). Bunun önemli iki nedeni vardır. Birincisi okul çağındaki çocuk sayısı, ikincisi ise düşük gelir düzeyindeki bu bölgelerde, kamu hizmetlerinin katkısının ortalama gelire oranla çok yüksek olmasıdır.

Tablo 18. Kamu Harcamalarının Bölgesel Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi (1994)

Coğrafi Bölgeler	Başlangıç Geliri	Eğitim Sonrası	Üniversite Sonrası	Sağlık Sonrası	Altyapı Sonrası	Transfer Sonrası
Marmara Bölgesi	0.346	0.344	0.346	0.345	0.362	0.346
Ege Bölgesi	0.152	0.151	0.151	0.151	0.151	0.151
Akdeniz Bölgesi	0.116	0.116	0.115	0.115	0.110	0.115
İç Anadolu Bölgesi	0.167	0.168	0.168	0.168	0.170	0.167
Karadeniz Bölgesi	0.110	0.111	0.110	0.110	0.105	0.110
Doğu Anadolu Bölgesi	0.061	0.062	0.061	0.061	0.056	0.061
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	0.049	0.049	0.049	0.049	0.047	0.049

2002 yılı için kıır-kent ayırımında yapılan hesaplamalar Tablo 19’da rapor edilmiştir. Buna göre **ilk ve orta öğrenim ve transfer harcamaları, geliri kırsal kesim lehine değiştirirken, altyapı harcamaları bu kesim aleyhine bir dağılım ortaya çıkarmaktadır. Alt dilimler açısından bakıldığında, kırsal ve kentsel bölgelerde benzer olmak üzere, ilk ve orta öğrenim, sağlık hizmeti ve altyapı büyük ölçüde düşük gelir lehine etkiler yaratmaktadır. Ancak en büyük etkiyi yaratan transfer harcamaları düşük gelirli grupların aleyhine sonuçlar yaratmaktadır.** Kırsal kesimde %25 civarındaki bir gelir üst ve orta üstü gelir gruplarına aktarılırken, kentsel kesimde bundan daha yüksek bir orandaki gelir sadece üst gelir gruplarına gitmektedir.

Tablo 19. Kamu Harcamalarının Kır ve Kentlerdeki Gelir Dağılımına Etkisi (2002)

	Başlangıç Geliri	İlk ve Orta Öğrenim	Üniversite	Sağlık Hizmeti	Altyapı Hizmeti	Transfer
Gelir Dilimleri	KIR					
1	0.061	0.071	0.061	0.067	0.066	0.106
2	0.118	0.124	0.118	0.125	0.125	0.240
3	0.154	0.156	0.154	0.160	0.157	0.228
4	0.220	0.220	0.223	0.221	0.221	0.195
5	0.447	0.428	0.444	0.427	0.431	0.232
Kır Toplamı	0.327	0.331	0.324	0.327	0.317	0.287
	KENT					
1	0.039	0.048	0.039	0.044	0.046	0.055
2	0.076	0.083	0.076	0.082	0.083	0.147
3	0.121	0.128	0.122	0.128	0.129	0.188
4	0.195	0.196	0.198	0.199	0.197	0.271
5	0.569	0.546	0.567	0.547	0.546	0.338
Kent Toplamı	0.673	0.669	0.676	0.673	0.683	0.713

Öncelikle transfer harcamaları ele alınan iki yıl karşılaştırıldığında çarpık bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bunun bir nedeni hanehalkı başına düşen gelirin kırsal ve kentsel çevrelerde çok farklı olmasıdır. Kırsal kesimin ortalama geliri daha düşüktür. Toplamda bakıldığında orta yada orta altı grupta yer alan aileler, sadece kırsal kesim alındığında üst dilime kayabilmektedirler. Transfer harcamaları için yapılan tartışmalar hatırlanırsa, öncelikle emekli maaşları orta ve altı gelir grubuna giderken yoksul kesimler çok sınırlı paylar almaktadırlar. Bu grubun kentsel bölgelerdeki göreceli konumu ortalamanın çok daha altında kalmaktadır. Diğer bir neden ise transfer rejiminde ortaya çıkan değişimlerdir. 1994 yılında kır-kent ayırımında transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerinde belirgin bir etkisi görülmezken, 2002 yılında gelir dağılımını bozduğu ortaya çıkmaktadır. **Son yıllarda tarıma uygulanan doğrudan gelir desteği arazi sahipliğine göre yapıldığından, kırsal kesimde gelir dağılımını ciddi ölçüde bozmaktadır.** Dolayısıyla toplamda gelir dağılımı üzerindeki etkisi önemsiz kalan transfer harcamaları, kır-kent ayırımında gelir dağılımını bozmaktadır. Bu bozulma özellikle 2002 yılında çarpıcıdır.

6.NET MALİ YANSIMA

Bu bölümde ise devlet bütçesinden net olarak hangi kesimlerin yararlandığı analiz edilecektir. Değişik hanehalkı grupları vergi ödemekte ve kamu harcamalarından yararlanmaktadırlar. Bir bölümü bütçeye net katkıda bulunurken, bir başka kesim bütçeden net yarar sağlıyor olabilir.²⁴ Ele alınan yıllar için vergi ve kamu harcamalarının gelir dağılımı etkisine ilişkin Gini katsayıları Tablo 20’de raporlanmıştır.²⁵ Buna göre önceki bölümlerde elde edilen sonuçları destekleyici oranlar bulunmuştur. **Gelir vergisi, ilk-orta-lise eğitimi, sağlık hizmeti, transfer ödemeleri ve altyapı hizmetleri eşitsizliği azalırken, katma değer vergisi eşitsizliği artırmaktadır. Akaryakıt tüketim vergisi, üniversite eğitimi ve genel kamu hizmetlerinin etkisi ise ya çok düşük düzeyde, ya da tamamen etkisizdir.**

Tablo 20. Gini Katsayıları

	1994	Etkinin Yönü	2002	Etkinin Yönü
Vergi ve Transfer Öncesi Gelir	0.530		0.557	
Harcanabilir Gelir	0.426	+	0.451	+
Gelir vergisi Öncesi	0.460	+	0.475	+
Katma Değer Vergisi Sonrası	0.441	-	0.453	-
Akaryakıt Tüketim Vergisi Sonrası	0.424	+	0.451	0
İlk-Orta-Lise Eğitimi Sonrası	0.420	+	0.422	+
Üniversite Eğitimi Sonrası	0.426	0	0.452	-
Sağlık Hizmeti Sonrası	0.420	+	0.424	+
Transfer Ödemeleri Öncesi	0.428	+	0.534	+
Genel Kamu Hizmetleri Sonrası	0.427	-	0.451	0
Altyapı Hizmetleri Sonrası	0.406	+	0.432	+

Ancak burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta vergi gelirlerinin bileşimidir. 1980’ler ve 1990’lar kamu maliyesi açısından incelendiğinde, vergi politikasında özellikle 1994 yılından sonra önemli değişimler yaşandığı gözlenmektedir. Yıllar boyunca vergi gelirleri içinde en yüksek paya sahip olan gelir vergisi, 1980’lerin başından itibaren değişmeye başlamış ve 1994 yılında ilk kez yerini katma değer vergisine bırakmıştır. 1993 yılında gelir vergisi ve katma değer vergisinin konsolide bütçe vergi gelirleri içindeki payı

²⁴ Örnek bir çalışma için bkz. Devarajan ve Hossain (1998), “The Combined Incidence of Taxes and Public Expenditures in the Philippines”, *World Development*, s. 963-977.

²⁵ Bu hesaplamalara ilişkin Lorenz eğrileri ekler bölümünde verilmektedir. Ancak bazı vergi ve harcama türleri dağılımı çok az etkilediğinden grafik üzerinde okunamamaktadır. Bu yüzden bazı grafikler metne eklenmemiştir.

sırasıyla %40,3 ve %31,1 iken, bu oranlar 1994 yılında %30,9 ve %31,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, Tablo.Ek7’den de görüleceği gibi, genel bütçe vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı 1993 yılından itibaren dolaysız vergi gelirlerinin üzerine çıkmıştır. Bu durum, katma değer vergisinin gelir dağılımını düşük gelir grubu aleyhine değiştirdiği göz önüne alındığında, 1980’den sonra Türk vergi sisteminin düşük gelir grubu aleyhine sonuç yarattığı savunulabilir.

Tablo 21, önceki bölümlerde yapılan hesaplamalara göre 1994 ve 2002 yılında gelir gruplarına göre vergilerin net etkisi hesaplanmıştır.²⁶ **Katma Değer vergisi üst ve orta üstü gelir grubuna net katkıda bulunurken** (1994 yılında orta üstü gelir üzerinde etkisiz görünmektedir), **diğer vergiler üst gelir grubu aleyhine bir yeniden dağılım ortaya çıkarmakta ve değişen oranlarda diğer gelir gruplarına katkıda bulunmaktadır.** Gelir vergisi 1994 yılında %2.3 ve 2002 yılında %1.8 civarında bir dağılım etkisi yaratmaktadır. Akaryakıt tüketim vergisi ise sırasıyla binde 3 ve 4 gibi küçük oranda bir etki yaratmaktadır.

Tablo 21. Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Gelir Dilimleri	Gelir Vergisi	Katma Değer Vergisi	Akaryakıt Tüketim Vergisi	Vergilerin Net Etkisi
1994				
1. %20	0.004	-0.002	0.001	0.003
2. %20	0.006	-0.002	0.001	0.005
3. %20	0.007	-0.002	0.000	0.005
4. %20	0.006	0.000	0.001	0.007
5. %20	-0.023	0.005	-0.003	-0.021
2002				
1. %20	0.003	-0.003	0.001	0.001
2. %20	0.005	-0.003	0.001	0.003
3. %20	0.006	-0.001	0.001	0.006
4. %20	0.004	-0.001	0.000	0.003
5. %20	-0.018	0.007	-0.004	-0.015

²⁶ Değişik vergi ve kamu harcamaları kalemlerinin gelir dağılımı etkisi TabloEk10 ve TabloEk11’de özetle verilmiştir.

Bu üç vergi kaleminin net etkisi tablonun son sütununda verilmiştir. **Vergi sistemi açısından toplamda üst gelir grubu net katkıda bulunan kesim olarak karşımıza çıkmaktadır.** Bu katkı ele alınan yıllar için sırasıyla %2.1 ve %1.5'dir. **Bu dağılımdan en büyük pay ise orta ve orta üstü gelir gruplarına gitmektedir.** Bu grupların aldıkları pay 1994 ve 2002 yılları için sırasıyla %1.7 ve 1.2'dir. En düşük pay ise sırasıyla binde 3 ve 1 olmak üzere en düşük gelir grubuna gitmektedir.

Tablo 22. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

	İlk ve Orta Öğrenim	Üniversite Öğrenimi	Sağlık Hizmeti	Transfer Harcam.	Altyapı Hizmeti	Harcamaların Net Etkisi
<i>Gelir Dilimleri</i>	1994					
1. %20	0.002	0.001	0.001	0.003	0.008	0.015
2. %20	0.002	0.000	0.002	0.005	0.005	0.014
3. %20	0.001	-0.001	0.001	0.005	0.006	0.012
4. %20	0.001	0.000	0.002	0.002	0.003	0.008
5. %20	-0.006	0.000	-0.006	-0.014	-0.022	-0.048
	2002					
1. %20	0.010	0.000	0.006	0.003	0.007	0.026
2. %20	0.007	-0.001	0.006	0.012	0.006	0.030
3. %20	0.005	0.000	0.006	0.005	0.006	0.022
4. %20	0.001	0.003	0.003	0.011	0.001	0.019
5. %20	-0.023	-0.003	-0.022	-0.03	-0.02	-0.098

Kamu harcamalarının net etkisi ise Tablo 22'de özetlenmiştir. Harcamaların önemli bir bölümü üst gelir grubu hariç diğer gelir gruplarına net yarar sağlamaktadır. En büyük etki ise altyapı ve transfer harcamalarından gelirken, 2002 yılında buna eğitim ve sağlık da katılmaktadır.²⁷ İlk ve orta öğrenime yapılan harcamalarla altyapı harcamalarının önemli bir bölümü alt gelir gruplarını yararlandırmaktadır. Transfer harcamaları ise büyük ölçüde orta ve altı gelir gruplarına yönelirken, üniversite öğrenimi dikkate değer bir etki yaratmamaktadır. Sağlık hizmeti 1994 yılında belirgin bir etki yaratmazken 2002 yılında daha ziyade alt gelir gruplarını yararlandırmaktadır. Eğitim konusunda da 2002 yılında düşük gelir grupları lehine bir gelişmeden söz etmek mümkündür. Dikkat edilmesi gereken

bir nokta, eğitimin okul çağındaki çocuk sayısıyla doğrudan bağlantılı olduğudur. Sağlık hizmetine ilişkin sonuçlar konusu ise veri sorunlarından kaynaklanıyor olabilir. 1994 yılı verilerinde yer almayan Bağ-Kur ve Yeşil Kart 2002 yılı verilerinde yer almaktadır. Bu yüzden bu yıla ait hesaplamaların daha gerçekçi olduğunu söylemek mümkündür.

Kamu harcamalarının net etkisine bakıldığında üst gelir grupları haricinde tüm kesimlere net katkı yapıldığı ortaya çıkmaktadır. **Ele alınan yıllarda sırasıyla %5 ve %10 civarında bir gelir üst gruplardan alt gelir gruplarına yeniden dağıtılmaktadır. Bu anlamda kamu harcamalarının gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine düzeltmesi açısından vergilerden daha etkili olduğu** söylenebilir. Diğer yandan en düşük gelir grubu önemli bir katkı almakla birlikte orta gelir grupları da küçümsenmeyecek paylar almakta ve 2002 yılında bu paylar daha da artmaktadır.

Tablo 23. Piyasa Dağılımı ve Net Mali Yansıma Sonrası Dağılım

	Harcanabilir Gelir (DİE)	Nakdi Gelir	Hesaplanan Piyasa Dağılımı ¹	Net Mali Yansıma ²	Net Mali Yansıma Sonrası Dağılım
1994					
1. % 20	0.049	0.055	0.038	0.027	0.065
2. % 20	0.086	0.094	0.066	0.036	0.102
3. % 20	0.126	0.137	0.102	0.041	0.143
4. % 20	0.190	0.196	0.153	0.051	0.204
5. % 20	0.549	0.518	0.641	-0.155	0.486
Gini Katsayısı	0.49	0.426	0.530		0.398
2002					
1. % 20	0.053	0.046	0.038	0.029	0.067
2. % 20	0.098	0.090	0.069	0.038	0.107
3. % 20	0.140	0.132	0.114	0.036	0.150
4. % 20	0.208	0.203	0.190	0.020	0.210
5. % 20	0.501	0.530	0.589	-0.123	0.466
Gini Katsayısı	0.44	0.451	0.557		0.418

¹Gelir Vergisi (menkul ve gayrimenkul gelirler dahil) ve toplam tarnsferler öncesi nakdi gelir.

²Gelir Vergisi (menkul ve gayrimenkul gelirler dahil) ve toplam tarnsferler dahil net mali yansıma.

Vergi ve harcamaların net etkisi ise net mali yansıma olarak tanımlanmakta ve sonuçlar Tablo 23’de rapor edilmektedir. Bütçenin tümü göz önüne alındığında üst gelir grubu net

²⁷ Bu kalemin sosyal transferler olduğu unutulmamalıdır. Mali transferler ve faiz ödemeleri hesaplamaların dışında tutulmuştur.

katkıda bulunan kesim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu katkı 1994 ve 2002 yıllarında sırasıyla %16 ve %12 civarındadır.²⁸ Bütün gelir grupları pay almakla birlikte, bu dağılımın en büyük payı orta ve orta altı gelir gruplarına gitmektedir.

²⁸ 1994 yılı veri setinde menkul ve gayri menkul gelirlerinin detayları yer olmadığından kaba bir tahminle bu gelirlerin bir bölümü üzerinden vergi hesaplanmıştır. Bu gelir kaleminin önemli bir bölümü üst gelir grupları tarafından elde edildiğinden vergiden kaynaklanan düzeltme yüksek tahmin edilmiş olabilir. Dolayısıyla bu yıla ait net katkı ihtiyatla yorumlanmalıdır.

7.VERGİ VE HARCAMALARA İLİŞKİN BAZI SENARYOLAR

Vergi ve harcamalar ilişkin önceki bölümlerde yapılan analizler kayıtdışılıktan kaynaklanan vergi kaybı gibi bazı sorunlara işaret etmekte ve transfer harcamaları gibi bazı harcama kalemlerinin beklenen yönde etki yaratmadığını ortaya koymaktadır. Bu bölümde sözü edilen sorunların bertaraf edilmesi halinde sistemde sağlanabilecek muhtemel iyileşmeler tartışılacaktır.

Öncelikle **kayıtdışı çalışanların tümünün kayıt içinde olması halinde vergi gelirlerinde 1994 yılında %4.2'lik bir vergi artışı sağlanabilirdi.** Bu operasyonun gelir dilimleri üzerindeki etkisine bakıldığında sonuçlar önemsizdir. Üst gelir grubu lehine binde 2 (orta gruplar aleyhine benzeri) oranında bir değişme meydana gelmektedir. Dağılımda bir değişme meydana getirmemesinin sebebi, hemen tüm gelir gruplarında önemli oranlarda bir kayıtdışı çalışmanın gözlenmesidir. **2002 için benzeri bir hesap yapıldığında %18 civarında bir vergi geliri kaybı bulunmuştur.** Bunun bir nedeni ele alınan dönem içerisinde kayıtdışı çalışmanın artmış olmasıdır. Tablo.Ek1 ve Tablo.Ek.2'den de gözlemlenebileceği gibi aile reisinin çalışma statüsü gözönüne alındığında, kayıtdışı çalışanlar, toplam içerisinde %10'lardan %30'lara çıkmıştır. Bu vergilerin toplanması halinde gelir dağılımı üzerindeki etkisine bakıldığında, hemen hiçbir etki ortaya çıkmamıştır. Yukarıda değinildiği gibi bütün gelir gruplarında kayıtdışılığın varlığı bu sonucu doğurmaktadır.

1994 yılı için ortalama vergi oranı %17 civarında hesaplanmıştır. Asgari ücretin vergi dışı tutularak gelirlerin kabaca %15'lik bir orandan vergilendirilmesi halinde gelir vergisinin yarı yarıya düştüğü gözlenmiştir. Emekli sandığı ve SSK'lılar için aynı hesap yapıldığında gelir vergilerinin %40 azaldığı görülmüştür. Devlet memurlarının vergi yükleri ile ilgili tartışmalar gözönüne alınarak sadece SSK'lar hesaba katıldığında benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Sabit oran %20 alındığında meydana gelen gelir kaybı %25 civarındadır. Sadece SSK'lılar alındığında ise bu kayıp %19 civarındadır. Kayıt içinde olanlar için mevcut vergi tarifesinin vergi gelirlerini artırdığı açıktır. Vergi oranlarının düşürülmesi halinde ortaya çıkabilecek arz yönlü bir etkinin vergi gelirlerinde artış sağlaması da bir olasılıktır. Ancak kullanılan yöntem bu etkiyi ölçmeye müsait değildir. Kayıtdışılığın

önlenmesi halinde vergi indirimlerinden kaynaklanabilecek bir vergi artışı kamu gelirlerinde ortaya çıkabilecek kaybı önleyebilir.

2002 yılı için ortalama gelir vergisi oranı %8 civarındadır. Ancak SSK'lılar için bu oran 1994 yılına benzer şekilde %17 civarındadır. Mevcut kayıtdışılık veri alındığında asgari ücretin üzerindeki gelirlere uygulanan %15'lik sabit oranlı bir vergi %25 civarında bir vergi kaybı doğurmaktadır. %20'lik sabit bir oran ise vergi gelirlerinde belirgin bir artış meydana getirmemektedir. Görüldüğü gibi 1994 ve 2002 yılları farklı sonuç vermektedir. Bunun temel nedeni iki yıl arasındaki tarife farkıdır. 1994 yılında oranlar 25-55 arası iken 2002 yılında 15-40 arasındadır. Arz yönlü bir etki kayıtdışılığı azaltmalıydı. Ancak 2002 ciddi bir krizin hemen ertesi olduğu için, diğer ekonomik koşulların etkisinin baskın olduğu görülmektedir. **Kayıtdışı çalışanların kayıt içine alınmaları halinde ise %15'lik sabit bir gelir vergisi oranı vergi gelirlerinde %15 civarında bir artışa neden olmaktadır. Dolayısıyla kayıtdışı çalışmanın yüksek olması halinde vergi oranlarındaki değişiklikler ciddi katkılar sağlamayacaktır.** Ancak bu oran düşüşlerinin kayıtdışılığı bir ölçüde azaltabileceği de gözardı edilmemelidir.

1994 için DİBS faizleri ayrıştırılamamaktadır. 2002 yılı için, DİBS faizlerinin 10 gibi sabit bir oranla vergilendirilmesi halinde sağlanacak kamu geliri artışı hesaplanmıştır. Bu artış toplam vergi gelirleri içerisinde sadece %9 civarında bir artış sağlamaktadır. Bu durumda gelir dağılımı açısından orta gelir grupları etkilenmezken, üst gelir grubundan binde 2 civarındaki bir gelir alt gelir grubuna yansımaktadır. Ancak Tablo.Ek3 ve Ek4'de görüldüğü gibi bono faizlerinden elde edilen gelirler ciddi bir şekilde düşmüş görünmektedir. Halbuki bu dönemde toplam kamu giderleri içerisinde faiz ödemeleri önemli ölçüde artmıştır. Dolayısıyla bu durum 2002 verilerinin yetersizliği ile açıklanabilir.

Bütün bu senaryolar ışığında kayıtdışı gelirlerden ve vergi dışı bırakılan kaynaklardan sağlanacak gelirin eğitim, sağlık ve altyapı üzerinde harcanması halinde ortaya çıkabilecek gelir dağılımı etkisi, bu hizmetlerin mevcut durumda yarattıkları etkiye benzer çıkmaktadır. 1994 yılı için sınırlı da olsa altyapı, transfer harcamaları ve eğitimde orta ve orta altı gelir gruplarında bir iyileşme sağlarken, sağlık hizmeti üzerinde ciddi bir etki ortaya

çıkılmamaktadır. 2002 yılında ise başta eğitim olmak üzere altyapı ve sağlığa harcanması halinde düşük gelir grupları lehine bir iyileşme sağlanmaktadır. Bu iyileşmeler hizmetin niteliğine bağlı olmak üzere binde 2 civarındadır. Görüldüğü gibi bu iyileşme dikkate değer boyutlarda değildir. Ancak sözü edilen **vergi kayıplarının önlenmesi, kamu açıklarını azaltırken, mali disiplin açısından bir düzelmeye imkan sağlayacak ve hizmet üreten bir bütçeye doğru önemli bir adım olacaktır.**

8.SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışmada mali yanıt analizi yöntemi kullanılarak devlet bütçesinin toplumdaki değişik kesimlere nasıl yansıdığı tartışılmıştır. Vatandaş vergi ödeyerek bütçeye katkıda bulunurken, kamu hizmetlerinden yararlanarak bütçeden bir katkı almaktadır. Hangi kesimlerin ne kadar katkıda bulunduğu ve ne kadar katkı aldığı vergi ve harcama yapısına bağlıdır. Vergilerin önemli bir bölümünü oluşturan gelir vergisi ve katma değer vergisi açısından bakıldığında, gelir vergisi genellikle artan oranlı bir tarife ile tahsil edilmektedir. Düşük gelir grupları daha az vergi öderken, gelir düzeyi yükseldikçe daha yüksek oranda vergi ödendiğinden, vergi sonrası gelirin düşük gelir grupları lehine düzelmesi beklenir. Katma değer vergisi ise standart oran açısından düşünüldüğünde, düşük gelirli kesimler gelirlerinin tamamına yakınına harcadıklarından, bu kesim aleyhine gelir dağılımını bozabilir. Ancak bu tür bir sonuç göz önüne alınarak KDV oranlarında farklılaşmaya gidilmekte ve temel ihtiyaç maddelerinden lüks mallara doğru bir derecelendirilme yapılarak muhtemel bir gelir dağılımını bozucu etkisi önlenmeye çalışılmaktadır. Harcamalar ise eğitim, sağlık, altyapı ve genel kamu hizmetleri kalemleri göz önüne alındığında vatandaşlara çok değişik ölçüde yansıyabilmektedir. Okul çağında çocuğu olan aileler eğitim hizmetinden daha çok yararlanırken, sağlık hizmetlerinden yararlanma hanehalkının demografik yapısına göre değişmektedir. Altyapı ve genel kamu hizmetlerinden yararlanma ise çok değişik biçimlerde yansıyabilmektedir.

Vergiler açısından elde edilen sonuçlara göre düşünüldüğünde, gelir vergisinin mevcut hali ile uygulanması halinde gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine düzelttiği görülmektedir. Ancak bu düzeltme yoksul kesimlerden çok orta ve orta altı gelir gruplarına yansımaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi yoksul kesimin büyük ölçüde işsiz fertlerden oluşması, yada geçici işlerde çalışıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bir diğer sorun ise kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdir. Gelir vergisinin artan oranlı yapısı ancak gelirin tümünün beyan edilmesi halinde mümkün olabilecektir. Elde edilen bulgular orta ve yüksek gelir gruplarında da dikkate değer bir kayıt dışılık olduğunu göstermektedir. **Katma değer vergisi hesaplamaları gelir dağılımı üzerinde etkisiz, hatta küçük oranlarda da olsa düşük gelir aleyhine bir sonuç doğurduğunu ortaya çıkarmaktadır.** Eğer verginin amacı kamu harcamalarının finansmanı ise, bu

verginin amacına ulaştığı söylenebilir. Dolayısıyla vergi sadece mali amaçla alınmış olmaktadır. Ancak bu verginin gelir dağılımını düzeltme yönünde herhangi bir etkisinin olmadığı açıktır. **Akaryakıt Tüketim Vergisi** araba sahipliği ile ortaya çıktığından, yüksek gelir gruplarına daha çok yük yarattığı savunulabilir. Toplamda buna benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Ancak **araba sahipliği de başlangıç gelir dağılımına benzer bir yapı sergilediğinden gelir dağılımı üzerinde dikkate değer bir etki yaratmamaktadır. Motorlu taşıtlar vergisi de benzer bir yapı arz etmektedir.**

Harcama yansımaları açısından bakıldığında, ilk ve orta öğrenim harcamalarının bir ölçüde gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine düzelttiği görülmektedir. Bunun bir nedeni düşük gelir gruplarının ortalama gelirinin öğrenci başına yapılan eğitim harcamasına göre düşük olmasıdır. Diğer önemli bir neden ise okul çağındaki çocuk sayısıdır. Daha fazla personel harcaması olarak ortaya çıkan bu harcamaların refah etkisi eğitimin diğer koşullarından da etkilenen kalite sorununu tartışmayı gerektirir. Bu tür bir etki, özel eğitim harcamalarından yola çıkılarak hesaplandığında, dağılım etkisinin azaldığı görülmektedir. Bu ölçüt tartışmalı olmakla birlikte eğitim harcamaları kadar kalitesinin de tartışılması gerektiği açıktır. Daha doğrudan yapılacak anketlerle bu tür bir etkinin tartışılması daha doğru sonuçlar verebilecektir. Sağlık ise daha farklı bir manzara sergilemektedir. Genellikle yoksul kesimin bu hizmetten yararlanamadığı görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni yoksul kesimin aynı zamanda herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan destek alamamasıdır. Son yıllarda artan sayıda Yeşil Kart uygulaması bu sonucu bir ölçüde değiştirmiş ve düşük gelir gruplarının payını artırmış görünmektedir. Ancak bu Bağ-Kur, SSK ve Yeşil Kart sahiplerinin sağlık hizmetinden yararlanma açısından karşılaştıkları sorunlar da göz önüne alındığında, sağlık sigortası sisteminin bu açıdan gözden geçirilmesi gerektiği ortadadır. **Eğitim ve sağlık hizmetleri sadece kişisel refah düzeyi açısından değil, kalkınma açısından da önem taşır.** Eğitimli ve sağlıklı bir işgücünün verimliliği de yüksek olacak ve büyüme sürecine katkıda bulunacaktır. **Dolayısıyla bu hizmetlere daha fazla kaynak ayrılması ve kalitesinin yükseltilmesi kişisel refahın ötesinde gelişmekte olan ülkelerde kalkınma süreci açısından hayati öneme sahiptir.** Genel kamu hizmetleri yararlanma açısından ölçümü en zor yapılacak olan kalemlerden birisidir. Genellikle gelirle doğru orantılı bir yararlanmanın ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu varsayım altında

gelir dağılımı üzerindeki etkisi nötr olacaktır. Altyapı harcamaları ise konutun değeri ve kira bedeli esas alındığında gelir dağılımı üzerinde düşük gelirli gruplar lehine bir sonuç doğurmaktadır.

Sonuç olarak reel harcamalar ve sosyal transferler açısından bütçenin etkisinin düşük gelir grupları lehine olduğu söylenebilir. Ancak tartışmaya değer iki temel nokta vardır. Birincisi, bütçe politikaları sonucunda ortaya çıkan yeniden dağılım üst gelir gruplarından net bir katkı ortaya çıkarmakla birlikte, bu katkıdan en düşük gelir gruplarının aldığı pay sınırlıdır. En büyük pay orta gelir gruplarına gitmektedir. Diğer önemli bir nokta ise özellikle bütçenin yarısına yakınına oluşturan faiz harcamalarının etkisidir. Bu transferlerin tamamına yakını üst gelir gruplarına yönelmektedir. Hanehalkı bazında yapılan bu tür çalışmalarda mali transferlerin etkisini ölçmek zor görünmektedir. Ancak menkul ve gayri menkul gelirlerinin gelir dilimlerine dağılımına bakıldığında çok çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden **gelir vergisinin gelir dağılımı etkisi, Türkiye'deki gelir dağılımı yapısı dikkate alınır, gözardı edilebilecek kadar düşüktür. Harcamaların dağılım etkisi yüksek olmakla beraber, bu etkiyi yaratan harcamalar bütçenin sadece yarısını temsil etmektedir.**

Yukarıda özetle verilen sonuçlar ışığında politika önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gelir vergisi tarife yapısı itibariyle düşük gelir grupları lehine bir dağılım yaratacak niteliktedir. Ancak kayıtdışılık, menkul ve gayri menkul gelirlerinin vergilendirilmesine ilişkin mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan sorunlar bu etkiyi azaltmaktadır. Beklenen etkinin ortaya çıkması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ve kamu borçlanmasının azaltılmasına doğrudan bağlıdır.
- Gelir vergisi konusundaki bu başarısızlık hükümetleri dolaylı vergilere yöneltmekte ve uygulamada gelir dağılımını bozucu bir etkiye sahip olan KDV türü vergilerin olumsuz etkisini artırmaktadır. KDV oranlarının düşürülmesi bir öneri olarak tartışılabilir. Ancak gelir vergisindeki başarısızlık bu konuda herhangi bir adım atmayı engelleyecektir.

- Eğitim harcamaları düşük gelir grupları lehine bir sonuç yaratmakta, ancak kamusal hizmetten yararlanma imkanları bu sonucu belirsiz hale getirmektedir. Fırsat eşitliği sadece bir hizmetin bütün kesimlere açık olması biçiminde algılanmamalıdır. Bu hizmetten yararlanmak için gerekli imkanların sağlanması gerekir. Bu açıdan burs benzeri olanakların genişletilmesi olumlu etkiler yaratabilir.
- Sağlık harcamaları potansiyel olarak gelir dağılımını düzeltici bir etkiye sahip görünmektedir. Ancak sosyal güvenlik şemsiyesinden yoksunluk ve kamu sağlık hizmetlerindeki dağınıklık dolayısıyla beklenen olumlu sonuçlar alınamamaktadır. Yoksul kesimi de kapsayan genel bir sağlık sigortası sisteminin oluşturulması ve sağlık hizmetinden yararlanmaya ilişkin uygulama farklarının ortadan kaldırılması olumlu sonuçlar verecektir.
- Transfer harcamaları gelir dilimleri itibariyle ve kırsal-kent ortalamasında üst gelir grubu ve kent kesimi aleyhine bir sonuç veriyor görünmekle birlikte, alt gruplar itibariyle bakıldığında, orta ve orta üstü gelir grupları daha büyük yarar sağlamaktadırlar. Faiz harcamalarının da etkisi düşünüldüğünde transfer harcamalarının gelir dağılımını bozucu etkisi daha da belirginleşmektedir. Özellikle yoksul kesim lehine bir transfer sisteminin oluşturulması kaçınılmaz görünmektedir.
- **Altyapı hizmetleri diğer kamu hizmetlerine ulaşımı da kolaylaştırdığından bu alanın genişletilmesi ve özellikle kırsal kesime daha fazla destek verilmesi gerekir. Özellikle yerel yönetimlerin gerekli yetki ve kaynaklarla donatılması önemli bir adım olabilir.**

KAYNAKLAR

- Devarajan, S. ve S.I. Hossain (1998). “The Combined Incidence of Taxes and Public Expenditures in the Philippines”, *World Development*, 26, 6, s.963-977.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (1994-2002), *Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2004), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler* (www.dpt.gov.tr).
- Gemmell, N., O. Morrissey ve A. Pınar (2003), “Tax perceptions and the demand for public expenditure: evidence from UK micro-data”, *The European Journal of Political Economy*, 19, s.793-816.
- Hazine Müsteşarlığı (2003). *Hazine İstatistikleri*, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Maliye Bakanlığı (1994-2002), *Hazine Genel Hesabı ve Katma Bütçeli İdareler Kesinhesabı*, Muhasebat Genel Müdürlüğü.
- Musgrave, R.A. (1959). *The Theory of Public Finance*, McGraw-Hill: New York.
- Pınar, A. (2002), “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı: Türkiye İçin İller Bazında bir Tahmin”, *Ekonomik Yaklaşım*, 13, 45, s.83-97.
- Piggott, J. ve J. Whalley (1987). “Interpreting Net Fiscal Incidence calculations”, *Review of Economics and Statistics*, 69, 4, s.685-94.
- Saunders, P. And F. Klau (1985). *The Role of the Public Sector*, OECD Economic Studies, No.4, OECD:Paris.
- Sen, A. K., (2001), *Development as Freedom*, Alfred A. Knoph: New York.
- Van De Walle, D. (1998). “Assessing the Welfare Impacts of Public Spending”, *World Development*, 26, 3, s.365-379.
- YÖK (1997). *Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması* (<http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/ailegel.html>).

EKLER:**Tablo.Ek1. Sosyal Güvenlik Kuruluşu, 1994 (%)***

Dilimler	1	2	3	4	5	Toplam
SSK	12.2 (10.4)	17.9 (16.4)	21.2 (19.3)	24.5 (22.8)	24.2 (20.6)	100.0 (17.8)
Emekli Sandığı	3.3 (1.5)	17.6 (8.4)	24.9 (11.9)	27.6 (13.4)	26.6 (11.8)	100.0 (9.3)
Kayıtlı Değil	29.5 (15.0)	25.4 (13.8)	20.0 (10.9)	15.5 (8.6)	9.6 (4.9)	100.0 (10.6)
Diğer	24.6 (73.2)	19.2 (61.4)	18.2 (57.9)	17.0 (55.2)	21.1 (62.7)	100.0 (62.3)
Toplam	20.0 (100)	20.0 (100)	20.0 (100)	20.0 (100)	20.0 (100)	100.0 (100)

*Parantez içindeki değerler sütunları göstermektedir. "Diğer" kategorisinde Bağ-Kur ve özel sandık da yer almaktadır.

Tablo.Ek2. Sosyal Güvenlik Kuruluşu, 2002 (%)*

	Gelir Dilimleri (%20)					TOPLAM
	1	2	3	4	5	
SSK	12.5 (12.5)	19.7 (19.8)	22.2 (22.1)	20.0 (19.6)	25.6 (24.5)	100.0 (19.7)
Emekli Sandığı	0.4 (0.2)	7.6 (3.3)	21.1 (9.1)	35.0 (14.8)	35.9 (14.9)	100.0 (8.5)
BAĞ-KUR	8.5 (5.5)	14.1 (9.2)	18.6 (12.0)	22.2 (14.1)	36.6 (22.7)	100.0 (12.8)
Özel Sigorta	6.5 (0.0)	3.5 (0.0)	-	9.9 (0.1)	80.1 (0.6)	100.0 (0.2)
Kayıtlı Değil	29.4 (48.5)	22.0 (36.4)	19.0 (31.3)	17.0 (27.6)	12.6 (20.0)	100.0 (32.7)
Diğer	25.1 (33.3)	23.6 (31.3)	19.3 (25.5)	18.3 (23.8)	13.7 (17.4)	100.0 (26.2)
TOPLAM	20.0 (100)	20.0 (100)	20.0 (100)	20.0 (100)	20.0 (100)	100.0 (100)

*Parantez içindeki değerler sütunları göstermektedir.

Tablo.Ek3. Gelirin Fonksiyonel Ayırımı ve Dağılımı (1994)

	Toplam Gelir	Ücret	Müteşebbis	Gayrimenkul	Menkul	Transfer
1	0.056	0.059	0.052	0.047	0.016	0.349
2	0.094	0.125	0.081	0.051	0.038	0.224
3	0.137	0.184	0.118	0.088	0.070	0.163
4	0.196	0.257	0.167	0.139	0.104	0.142
5	0.518	0.373	0.583	0.675	0.773	0.122
Toplam (%)	100.0	19.3	28.7	25.2	19.2	7.6

Tablo.Ek4. Gelirin Fonksiyonel Ayırımı ve Dağılımı (2002)

%20'lik Dilimler	1	2	3	4	5	Toplam (%)
Nakdi Gelir	0.046	0.090	0.132	0.203	0.530	100
Ücret Geliri	0.049	0.097	0.150	0.242	0.462	36.6
Müteşebbis Geliri	0.015	0.038	0.085	0.144	0.717	22.0
Tarım Geliri	0.059	0.085	0.131	0.209	0.516	14.1
Kira Geliri	0.013	0.035	0.080	0.137	0.736	4.7
Mevduat faizi Geliri	0.010	0.021	0.029	0.094	0.846	3.7
DTH Faizi Geliri	0.000	0.002	0.078	0.061	0.860	0.3
Tahvil-Bono Faizi geliri	0.005	0.036	0.083	0.224	0.651	1.0
Kar Payı	0.000	0.000	0.002	0.001	0.997	0.7
ÖFK Kar Geliri	0.003	0.001	0.003	0.004	0.990	0.2
Diğer Kira	0.196	0.104	0.190	0.285	0.225	0.3
Transfer	0.070	0.174	0.199	0.249	0.308	16.5

TabloEk5. Orta Öğrenim ve Üniversite Öğrencilerinin Gelir Gruplarına Dağılımı

Dilimler (%20)	1994		2002	
	İlk ve Orta öğrenim	Üniversite	İlk ve Orta öğrenim	Üniversite
1	0.115	0.054	0.180	0.037
2	0.170	0.116	0.188	0.071
3	0.204	0.119	0.208	0.154
4	0.231	0.157	0.215	0.325
5	0.280	0.555	0.209	0.414

Tablo.Ek6.Eğitim Kalitesinin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Dilim (%20)	Hanehalkı Geliri		Eğitim sonrası gelir	
	1994	2002	1994	2002
1	0,055	0.046	0,055	0.056
2	0,094	0.090	0,093	0.097
3	0,137	0.132	0,136	0.137
4	0,196	0.203	0,196	0.204
5	0,518	0.530	0,520	0.506

Tablo.Ek7. Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatının Yüzde Dağılımı

	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1980	63	37
1980-1985	57	43
1986-1990	51	49
1991-1995	48	52
1996-2000	43	57
2000-2002	37	63
2002	34	66

Kaynak: Maliye Bakanlığı

TabloEk.8. Vergilerin Coğrafi Bölgelerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi (1994)

Coğrafi Bölgeler	Gelir Dilimleri	Başlangıç Geliri	Gelir Vergisi Öncesi	KDV Sonrası	ATV Sonrası
Marmara Bölgesi	1	0.028	0.025	0.027	0.028
	2	0.059	0.054	0.057	0.060
	3	0.102	0.094	0.101	0.102
	4	0.168	0.158	0.167	0.170
	5	0.643	0.668	0.648	0.640
	<i>Bölge Toplamı</i>	<i>0.346</i>	<i>0.350</i>	<i>0.345</i>	<i>0.346</i>
Ege Bölgesi	1	0.054	0.048	0.053	0.055
	2	0.105	0.095	0.102	0.106
	3	0.151	0.137	0.149	0.152
	4	0.206	0.196	0.207	0.206
	5	0.485	0.524	0.489	0.481
	<i>Bölge Toplamı</i>	<i>0.152</i>	<i>0.155</i>	<i>0.152</i>	<i>0.151</i>
Akdeniz Bölgesi	1	0.067	0.063	0.064	0.068
	2	0.108	0.104	0.107	0.109
	3	0.159	0.156	0.158	0.160
	4	0.205	0.200	0.202	0.205
	5	0.461	0.478	0.469	0.459
	<i>Bölge Toplamı</i>	<i>0.116</i>	<i>0.112</i>	<i>0.116</i>	<i>0.116</i>
İç Anadolu Bölgesi	1	0.067	0.065	0.065	0.068
	2	0.099	0.095	0.097	0.100
	3	0.125	0.123	0.122	0.126
	4	0.198	0.198	0.198	0.198
	5	0.511	0.519	0.517	0.508
	<i>Bölge Toplamı</i>	<i>0.167</i>	<i>0.161</i>	<i>0.167</i>	<i>0.167</i>
Karadeniz Bölgesi	1	0.073	0.071	0.071	0.074
	2	0.112	0.110	0.111	0.114
	3	0.171	0.169	0.170	0.171
	4	0.231	0.228	0.230	0.230
	5	0.413	0.422	0.418	0.411
	<i>Bölge Toplamı</i>	<i>0.110</i>	<i>0.108</i>	<i>0.110</i>	<i>0.110</i>
Doğu Anadolu Bölgesi	1	0.066	0.059	0.063	0.066
	2	0.109	0.101	0.107	0.110
	3	0.163	0.154	0.161	0.164
	4	0.254	0.247	0.252	0.253
	5	0.408	0.439	0.416	0.407
	<i>Bölge Toplamı</i>	<i>0.061</i>	<i>0.064</i>	<i>0.062</i>	<i>0.062</i>
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1	0.133	0.120	0.130	0.134
	2	0.196	0.182	0.193	0.197
	3	0.212	0.200	0.210	0.212
	4	0.187	0.187	0.187	0.187
	5	0.271	0.310	0.279	0.270
	<i>Bölge Toplamı</i>	<i>0.049</i>	<i>0.049</i>	<i>0.049</i>	<i>0.049</i>

TabloEk.9. Kamu Harcamalarının Bölgesel Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi (1994)

Coğrafi Bölgeler	Gelir Dilimleri	Başlangıç Geliri	Eğitim Sonrası	Üniversite Sonrası	Sağlık Sonrası	Altyapı Sonrası	Transfer Öncesi
Marmara Bölgesi	1	0.028	0.029	0.028	0.029	0.039	0.028
	2	0.059	0.060	0.059	0.061	0.066	0.059
	3	0.102	0.103	0.102	0.104	0.114	0.101
	4	0.168	0.170	0.168	0.170	0.176	0.169
	5	0.643	0.638	0.643	0.637	0.604	0.643
	<i>Bölge Toplamı</i>		0.346	0.344	0.346	0.345	0.362
Ege Bölgesi	1	0.054	0.054	0.054	0.055	0.060	0.053
	2	0.105	0.106	0.105	0.106	0.112	0.104
	3	0.151	0.152	0.151	0.153	0.158	0.150
	4	0.206	0.206	0.206	0.207	0.207	0.206
	5	0.485	0.481	0.485	0.479	0.463	0.487
	<i>Bölge Toplamı</i>		0.152	0.151	0.151	0.151	0.151
Akdeniz Bölgesi	1	0.067	0.068	0.067	0.067	0.075	0.067
	2	0.108	0.110	0.108	0.110	0.116	0.108
	3	0.159	0.161	0.159	0.161	0.166	0.159
	4	0.205	0.205	0.205	0.206	0.207	0.204
	5	0.461	0.455	0.461	0.456	0.435	0.462
	<i>Bölge Toplamı</i>		0.116	0.116	0.115	0.115	0.110
İç Anadolu Bölgesi	1	0.067	0.069	0.067	0.068	0.072	0.067
	2	0.099	0.100	0.099	0.100	0.102	0.098
	3	0.125	0.126	0.125	0.127	0.132	0.125
	4	0.198	0.199	0.198	0.200	0.201	0.198
	5	0.511	0.505	0.511	0.505	0.493	0.513
	<i>Bölge Toplamı</i>		0.167	0.168	0.168	0.168	0.170
Karadeniz Bölgesi	1	0.073	0.075	0.073	0.073	0.079	0.073
	2	0.112	0.114	0.112	0.114	0.118	0.113
	3	0.171	0.173	0.171	0.172	0.175	0.170
	4	0.231	0.231	0.231	0.232	0.235	0.231
	5	0.413	0.407	0.413	0.409	0.393	0.414
	<i>Bölge Toplamı</i>		0.110	0.111	0.110	0.110	0.105
Doğu Anadolu Bölgesi	1	0.066	0.068	0.066	0.065	0.072	0.065
	2	0.109	0.111	0.109	0.111	0.117	0.110
	3	0.163	0.164	0.163	0.165	0.169	0.163
	4	0.254	0.253	0.254	0.255	0.253	0.254
	5	0.408	0.403	0.408	0.403	0.390	0.409
	<i>Bölge Toplamı</i>		0.061	0.062	0.061	0.061	0.056
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1	0.133	0.138	0.133	0.134	0.149	0.134
	2	0.196	0.197	0.196	0.197	0.201	0.195
	3	0.212	0.213	0.212	0.214	0.213	0.212
	4	0.187	0.186	0.187	0.188	0.182	0.187
	5	0.271	0.266	0.272	0.267	0.254	0.272
	<i>Bölge Toplamı</i>		0.049	0.049	0.049	0.049	0.047

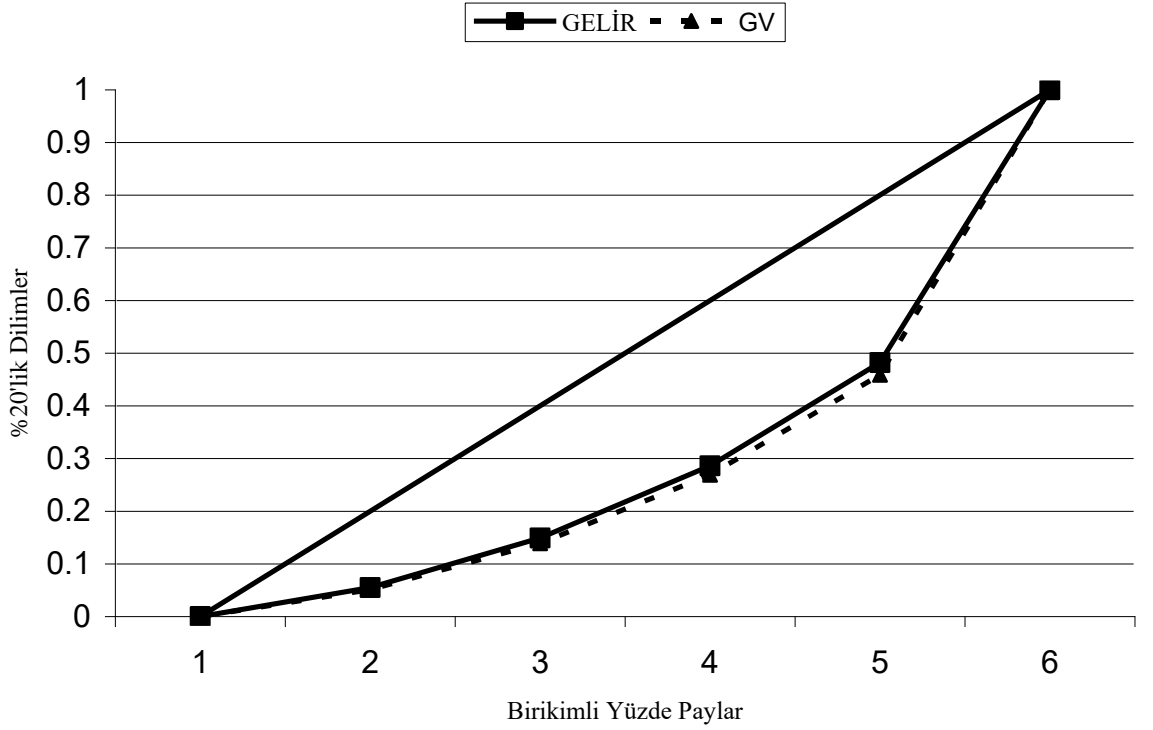
TabloEk10. Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

	Başlangıç geliri	Gelir Vergisi Öncesi Gelir	KDV Sonrası Gelir	Akaryakıt Tüketim Vergisi Sonrası Gelir
Dilimler (%20)	1994			
1	0.055	0.051	0.053	0.056
2	0.094	0.088	0.092	0.095
3	0.137	0.130	0.135	0.137
4	0.196	0.190	0.196	0.197
5	0.518	0.541	0.523	0.515
	2002			
1	0.046	0.043	0.043	0.047
2	0.090	0.085	0.087	0.091
3	0.132	0.126	0.131	0.133
4	0.203	0.199	0.202	0.203
5	0.530	0.548	0.537	0.526

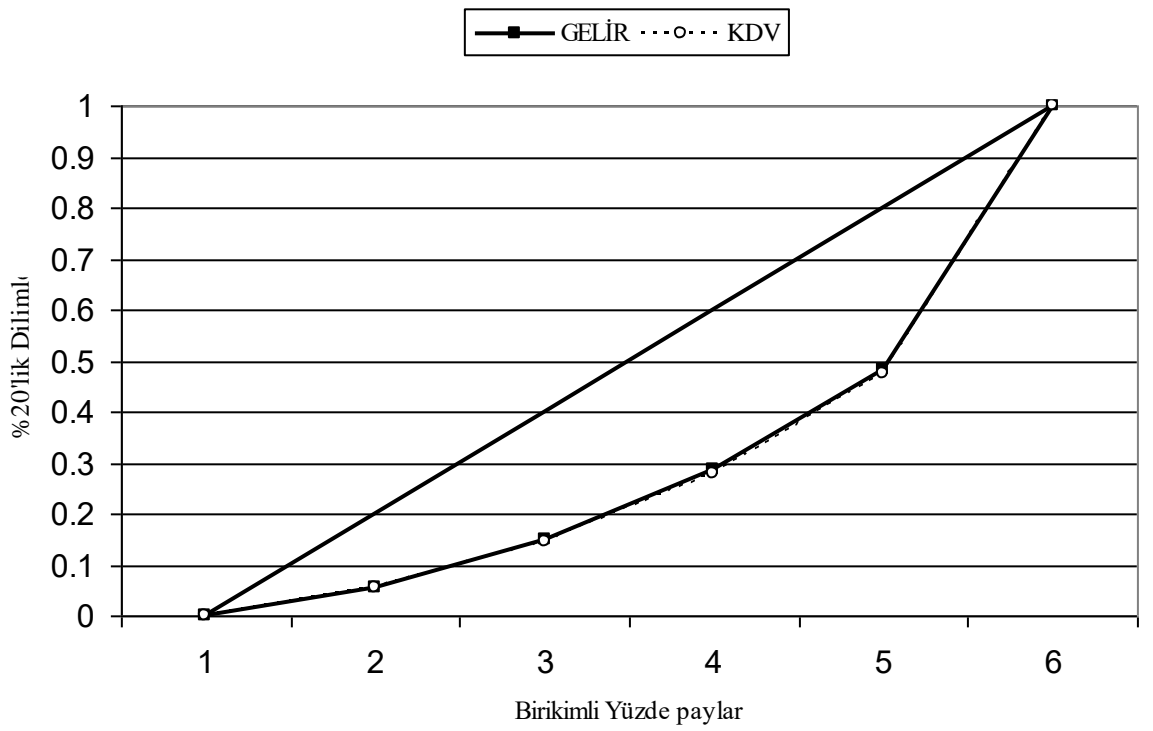
TabloEk11. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

	Başlangıç Geliri	İlk ve Orta Öğrenim Sonrası	Üniversite Öğrenimi Sonrası	Sağlık Hizmeti Sonrası	Transfer Öncesi	Altyapı Hizmetleri Sonrası
Dilimler	1994					
1	0.055	0.057	0.056	0.056	0.052	0.063
2	0.094	0.096	0.094	0.096	0.089	0.099
3	0.137	0.138	0.136	0.138	0.132	0.143
4	0.196	0.197	0.196	0.198	0.194	0.199
5	0.518	0.512	0.518	0.512	0.532	0.496
	2002					
1	0.046	0.056	0.046	0.052	0.042	0.053
2	0.09	0.097	0.089	0.096	0.075	0.096
3	0.132	0.137	0.132	0.138	0.120	0.138
4	0.203	0.204	0.206	0.206	0.195	0.204
5	0.53	0.507	0.527	0.508	0.568	0.51

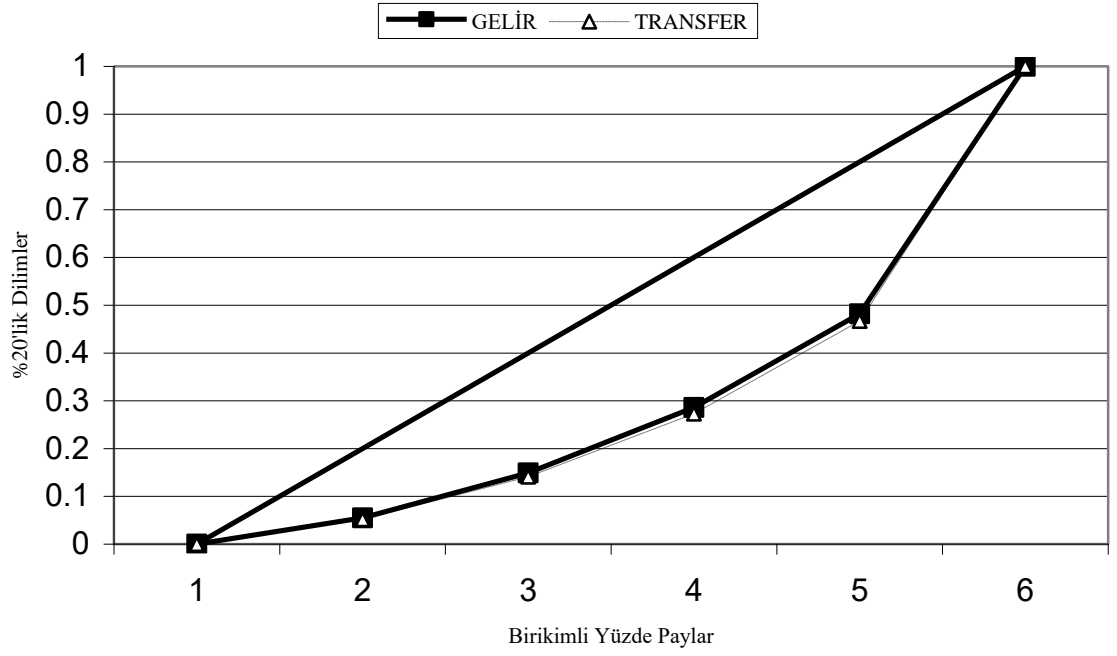
Grafik 1. Gelir Vergisinin Dağılım Etkisi (1994)

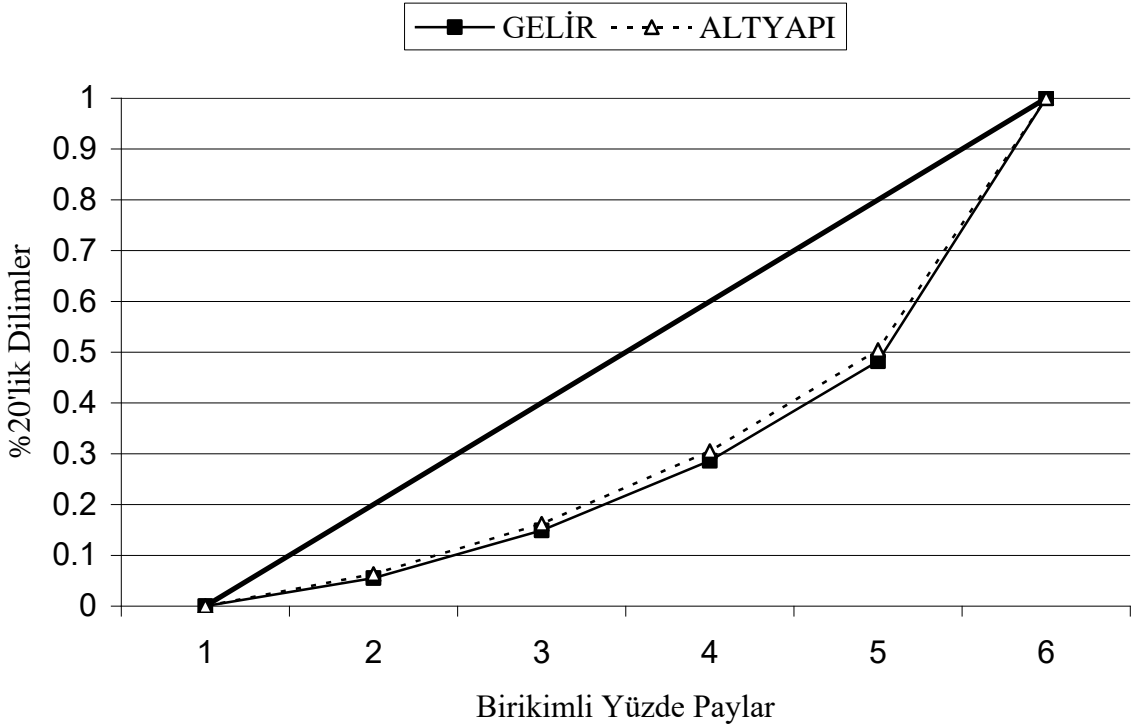
Grafik 2. Katma Değer Vergisinin Dağılım Etkisi (1994)

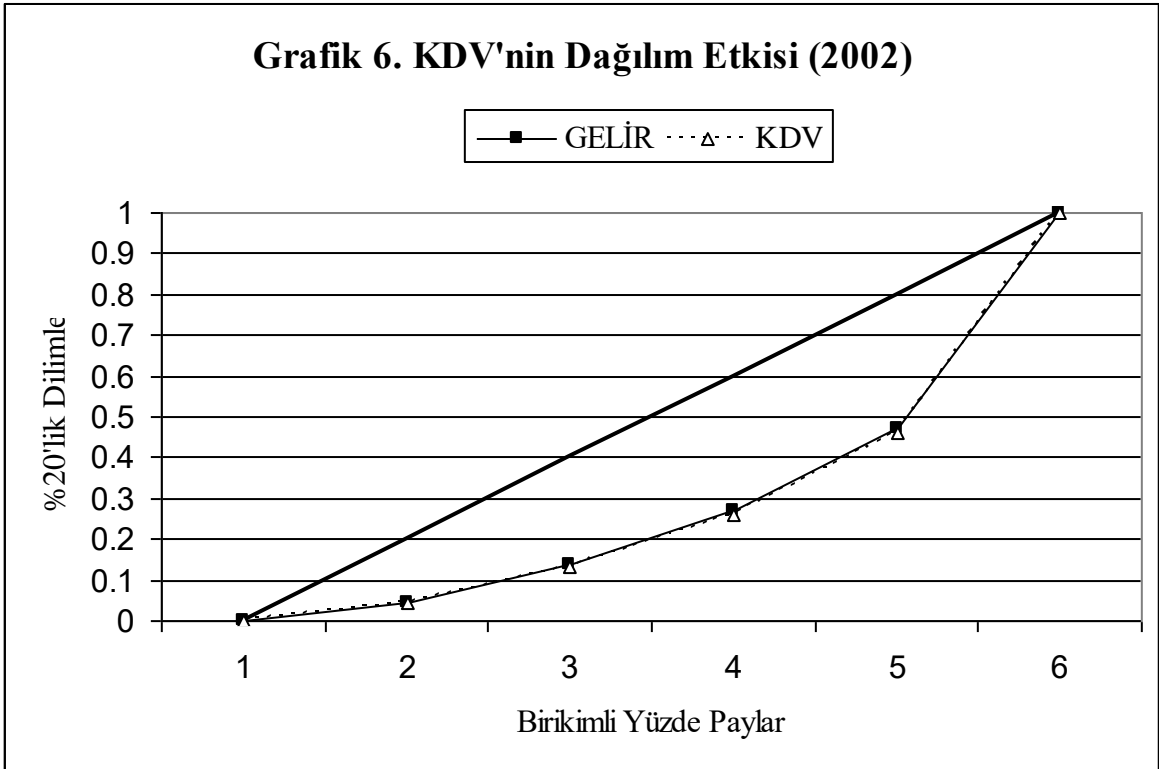
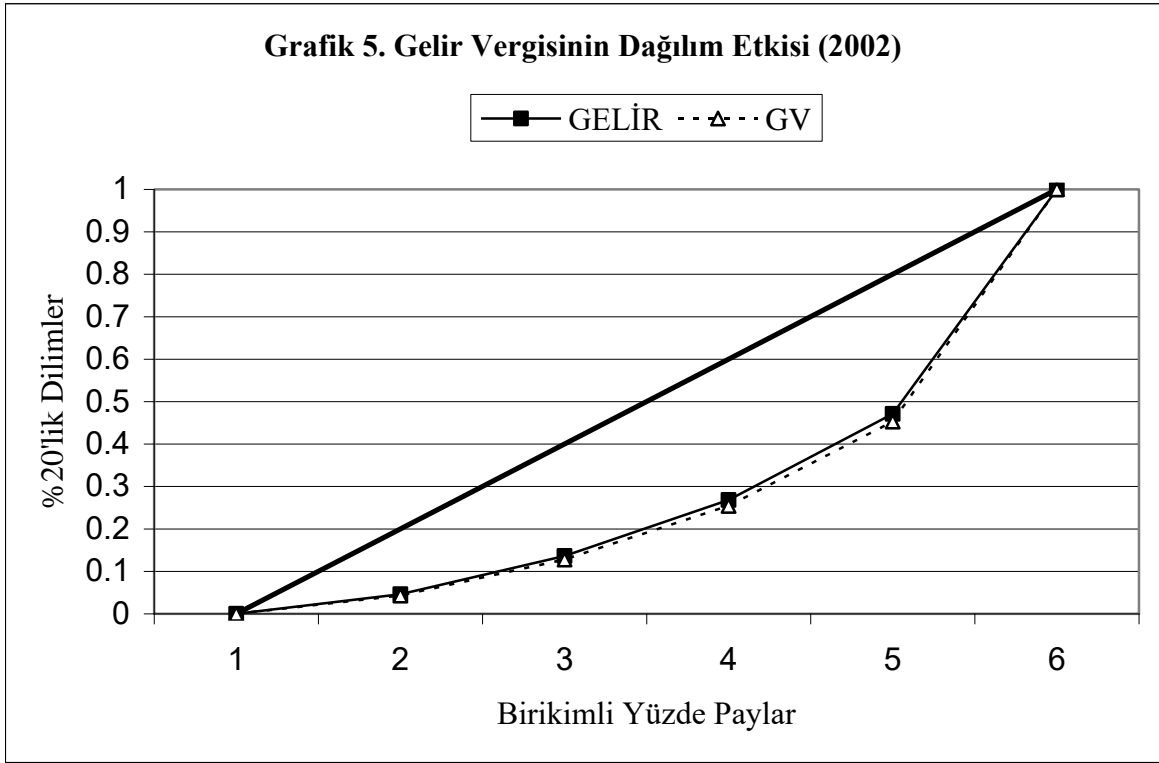

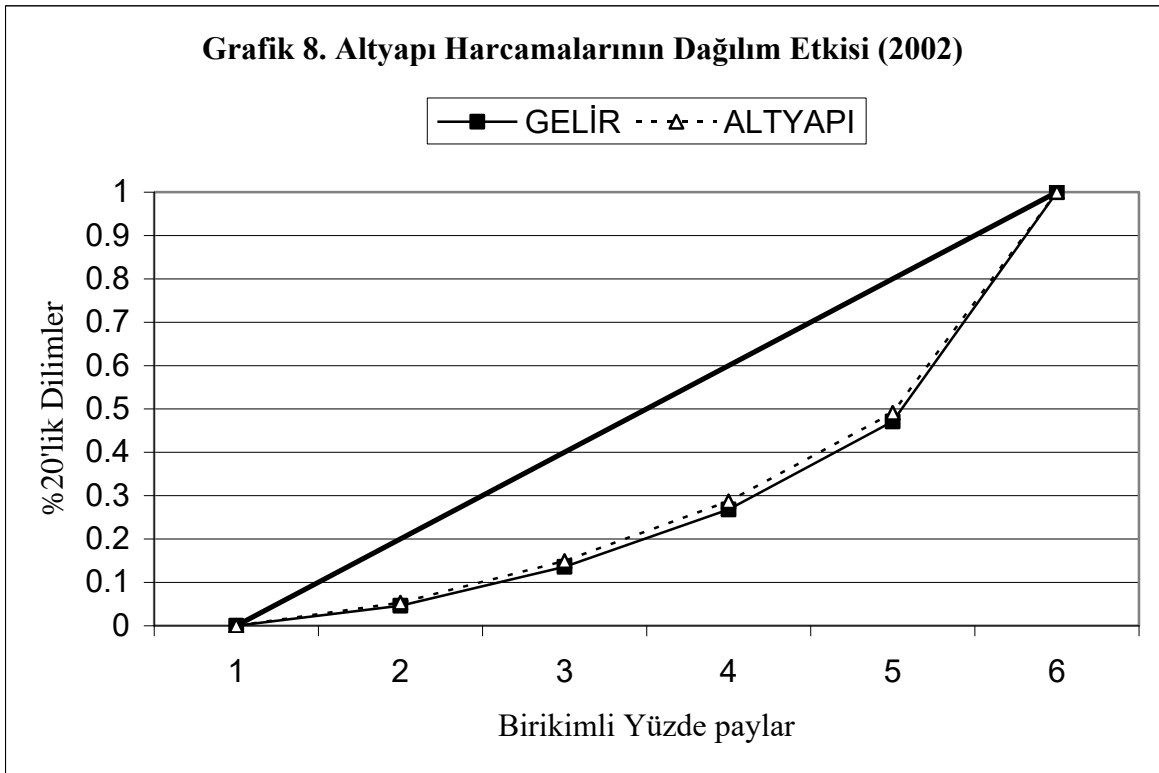
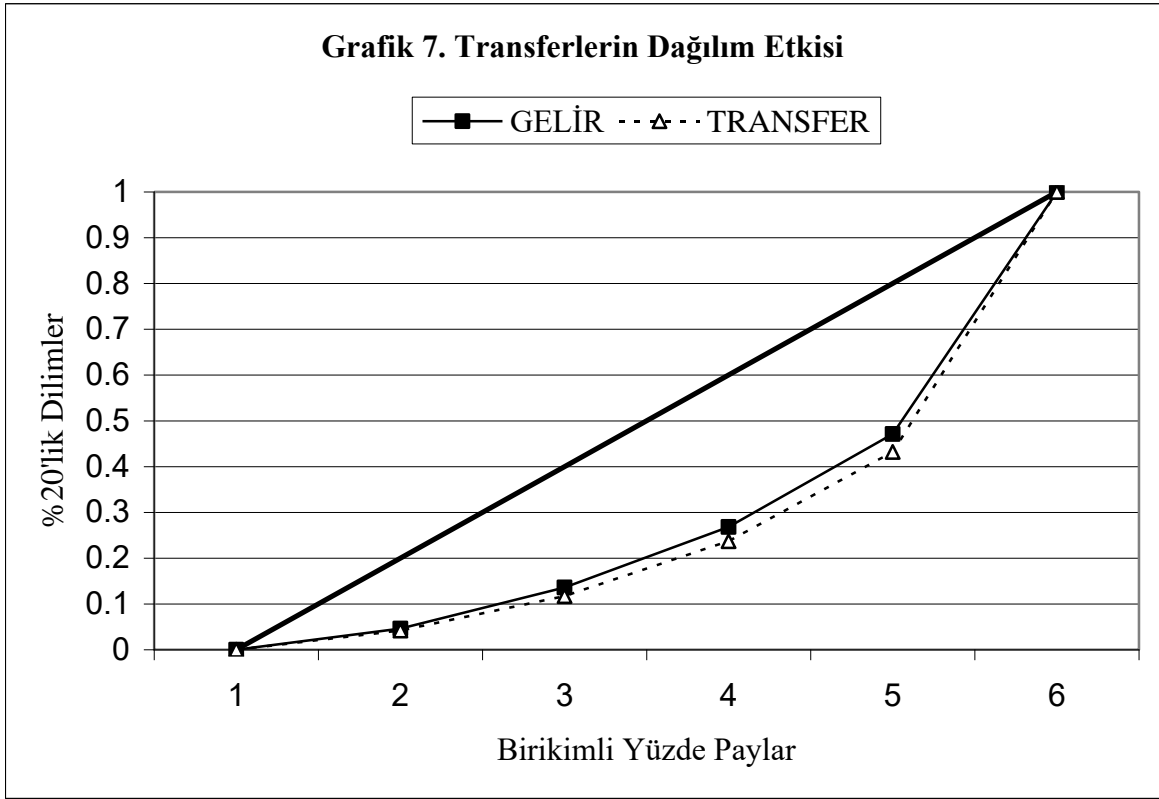
Grafik 3. Transferlerin Dağılım Etkisi (1994)

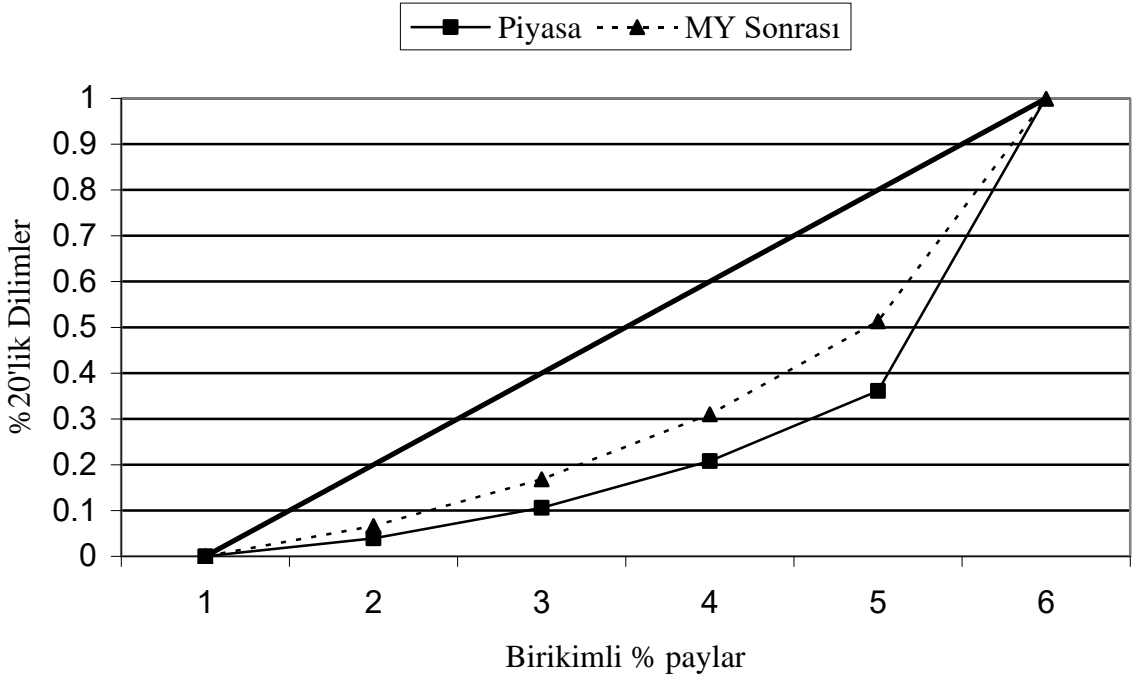
Grafik 4. Altyapı Harcamalarının Dağılım Etkisi (1994)

Grafik 9. Piyasa Dağılımı ve Mali Yansıma Sonrası Dağılım (1994)

Grafik 10. Piyasa Dağılımı ve Mali Yansıma Sonrası Dağılım (2002)

